

191293

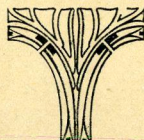
POLITICA NAȚIONALĂ ROMÂNĂ

ARTICOLI SCRİȘI DELA 1871 PÂNĂ LA 1881

DE

IOAN SLAVICI

BCU Cluj / Central University Library Cluj

BUCUREȘTI 1915
EDITURA AUTORULUI

BCU Cluj / Central University Library Cluj

POLITICA NAȚIONALĂ ROMÂNĂ

BCU Cluj / Central University Library Cluj

POLITICA NAȚIONALĂ ROMÂNĂ

ARTICOLI SCRİȘI DELA 1871 PÂNĂ LA 1881

DE

IOAN SLAVICI

BCU Cluj / Central University Library Cluj

BCU Cluj-Napoca

RBCFG201301798

BUCUREȘTI
1915

EDITURA AUTORULUI.

P R E F A Ț Ă.

Cea-ce m'a 'ndemnat să fac această publicațiune e, mai înainte de toate, dorința de a convinge pe cei însetați de adevăr, că lupta națională a Românilor e pornită din rîvnă culturală și că în-deosebi Românii din monarhia habsburgică au primit în viața lor culturală îndrumările hotărâtoare de la marele popor german, — de care se reazămă și'n viața lor politică.

Vor fi năzuind alții spre desvoltarea culturală pentru-ca prin cultură să se împuternicească, să se ridice mai presus de alții în viața intelectuală, în cea morală, în cea economică și în cea politică: Românii năzuiesc spre desvoltare economică și spre neatârnare politică pentru-ca să se poată desvolta'n toată libertatea în cea-ce privește viața culturală, căci ei se socotesc popor cu menire emimamente culturală.

Am zis-o aceasta încă la 1871 — nu dându-mi pe față părerile, ci spuind cum gîndesc și sîmt Românii, și-o zic și azi pe temeiul experiențelor făcute în timp de patru-zeci și patru de ani și țiind seamă de cele ce mi-au spus cei mai înțelepți dintre fruntașii poporului român.

Faptele petrecute decînd cu isbucnirea răsboiului trebuie neapărat să producă'n mintea ori-și-cărui om cu judecată convingerea, că alipirea către casa de Habsburg a Românilor din monarhia austro-ungară e în adevăr neclintită, ear alipirea aceasta s'a stabilit în inimi tocmai pentru-că Românii din Ardeal, cei din Banat și din Țara Ungurescă, precum și cei din Bucovina n'au făcut în viața lor culturală nici un pas înainte fără-ca să fi avut parte de ocrotirea Impăratului și de sprijinul lui.

E în firea lucrurilor, ca Românii să fie dușmani neînduplecați ai tuturor dușmanilor Împăratului și ai casei împărătești.

Sunt deci foarte greșiți cei ce îi socotesc pe Români dușmani ai Maghiarilor: ei sunt dușmani numai ai acelor dintre Maghiari, care sunt dușmani ai Împăratului și ai împărăției. De convingerea aceasta va trebui să se pătrundă ori și care cititor al celor cuprinse în cartea aceasta.

Dacă atât la 1848, în timpul revoluțiunii, cât și în toate războaiele ce au urmat de atunci și până acum Românii s'au luptat pentru Împărat și Împărăție, ei se luptă și artă-zi cu toată îndărjirea contra celor ce duc mai departe tradițiunile lui Ludovic Kossuth.

Pe câmpiile de războiu, unde lupta se dă pentru „*patrie și tron*“, Românii le sunt Maghiarilor buni frați de arme; acasă, la vatră, însă, ei le sunt dușmani atât Maghiarilor, care abuzează de putere, cât și celor ce-i ajută să stabilească în Ungaria predominarea spiritului propagat de Ludovic Kossuth.

Despre aceasta au să-și dea seamă în deosebi și Germanii, care par a fi oare-cum mirați, că nu găsesc în mijlocul poporului român simpatiile, la care se vor fi așteptat.

Nu e la mijloc nici un fel de ură, ci numai temerea după părerea multor întemeată, ca nu cum-va închinătorii lui Ludovic Kossuth să profite de victoria Germanilor și de a Turcilor spre a asigura pe timp mai îndelungat stăpânirea lor în Ungaria, ba poate chiar și în întreaga împărăție.

* * *

Am mai ținut să fac publicațiunea aceasta și pentru-ca oamenii cu inima curată să se pătrundă de convingerea, că adevărul asupra ori-și-cărei stări de lucruri e unul singur, în toate timpurile și în toate împrejurările acela-si, și ast-fel cel ce e'n stare să-și dea seamă despre ceea ce este adevărat și-și spune părerea cu inima deschisă, fără de'nconjur și fără de nici un gând ascuns, rămâne totdeauna el însuși și nu are nevoia să se *deszică*, nici să-și schimbe convingerile și simțămintele.

Ceeace la 1871, 1887, la 1881 și la 1884 am zis eu, au zis atunci toți aceia dintre oamenii cu judecată, care nu aveau cuvinte de a-și ascunde gândurile și simțămintele. Mulți dintre dânșii vorbesc și azi tot așa pentru că simțământul de dignitate omenească nu-i iartă să amăgească pe semenii lor mințind în ceeace privește propriile lor gândiri și simțăminte.

Alții și-au schimbat felul de a vorbi fiind-că fie egoismul material, fie amorul propriu, fie vanitatea ori ambițiunea-i împinge să nu spună ceea ce într'adevăr simt și gândesc, ci să se dea după păr și să intre în vederile celor ce pot să-i ajute a-și ajunge scopurile nemărturisite.

Aceștia-și agonisesc averi, încât pot să trăiască'n belșug și'n desfrâu, își asigurază pozițiuni sociale, din care pot să asuprească pe unii ori să umilească pe alții, se fac să fie măguliți și admirați de toată lumea ori se ridică'n scara mării la strălucirea deșartă, dar în fundul inimii lor n'ajung nici-odată să fie mulțumiți cu propriul lor fel de a fi.

Ear alții au vorbit și vorbesc alandala pentru-că, săraci cu duhul ori orbiți de pasiuni, lipsiți de pricepere ori amăgiți de alții, n'au fost și nu sunt în stare să-și dea seama ce este adevărat, nici să primească lumina ce se revarsă din capete mai binecuvântate.

Mulți au deci să se plece — nu'n fața omului, care timp de 44 de ani a stat în acelea-și convingeri, ci'n fața adevărilor, care s'au impus și mai înainte de a se fi născut acel om, se impun astăzi și li se vor impune și de aci înainte tuturor celor ce judecă drept și au inima deschisă.

Părerile pot să fie multe și deosebite când vorba e, cum trebuie să simtă și să gândească și ce trebuie să facă în actualele împrejurări României: aici în cartea aceasta însă vorba e, cum în adevăr simt și gândesc României și ast-fel de ce nu pot ei să facă decât ceea ce fac.

Ear în privința aceasta adevărul este unul singur, mereu acela-și.

* * *

Am făcut, în sfârșit, publicațiunea aceasta pentru-ca să

iasă la iveală lipsa de judecată a oamenilor, care au pus temeiul pe vorba celor plini de viclesug și au crezut, că eu m'am „vândut“ și m'am lepădat de cauza națională română când am luat asupra mea sarcina de a conduce redacțiunea ziarului „Ziua“.

Am primit sarcina aceasta cu hotărârea de a nu îngădui să se publice în coloanele noului ziar decât ceea ce se potrivește cu interesele poporului român și cu dignitatea statului român, și aceia, care au citit „Ziua“ au trebuit neapărat să se pătrundă de convingerea, că'n coloanele ei e dusă mai departe politica română tradițională, în serviciul căreia am ostenit și am adus jertfă viața mea întregă.

Nu e, la urma urmelor, vorba de mine, căci după toate, prin care am trecut, și'n vârsta, la care am ajuns, puțin are să-mi pese ce zice și crede despre mine publicul alcătuit din oameni, pentru care e o plăcută distracțiune să citească publicațiuni ca „Adevărul“, „Epoca“, „Dimineața“, „Mojicul“, „Facla“ și altele de același fel. Ear oamenii, care nu râvnesc la asemenea distracțiuni, sunt în stare să-și dea seama, că e un păcat neiertat să născocim mișelii și unde în adevăr nu sunt.

Ce-a păcătuțit adecă omul, care în împrejurări ca cele de astăzi a luat asupra sa sarcina de a conduce redacțiunea unui ziar ca „Ziua“ !?

Au să rămână zadarnice silințele ori-și-cui, care ar voi să constate, că s'a zis în coloanele acestui ziar ceea ce nu s'a mai zis și mai înainte în nenumărate rânduri ori că nu s'a zis ceea ce timp de o jumătate de secol s'a zis. mereu.

Dacă deci omul acela și-a vândut condeiul, el nu l-a vândut acum, ci totdeauna când a scris, și ori și care om cu mîntea sănătoasă o să se întrebe, cum se face, că acum, la bătrânețe, e sărac omul acesta, care mereu s'a vândut și pe care nu-l știe nimeni, risipindu-și avutul în beții, în oaspeții, la joc de cărți, în aventuri galante, în călătorii de plăcere ori făcând lux de ori-și-ce fel.

E mai presus de ori-și-ce îndoială, că nici odată în trecut el n'a expus vederile sale, ci a exprimat convingerile și simțămintele celor mai de frunte dintre contemporanii săi așa

cum ele erau înțelese și împărtășite de marea majoritate a Românilor.

Iese, în sfârșit, din ce în ce mai lămurit la iveală, că și astăzi nu numai cei mai chibzuiți dintre fruntașii poporului românesc, ci și masele mari ale acestui popor simt și gândesc cum zice el și că este în interesul atât al Românilor din monarhia habsburgică, cât și în al statului român să fie spus fără de înconjur și cu toată hotărârea adevărul în ceea ce privește felul de a gândi și de a simți al Românilor.

Una singură poate să fie vina lui: că a avut bărbăția de a nu se lăsa să fie terorizat de nerăbdătorii și de năimiții, care voesc să amăgească lumea mințind pe Românii din monarhia habsburgică într'un fel, pe cei din regatul român într'alt fel și ear într'altfel pe cei ce nu îi cunosc în deajuns pe Români.

„Am fi noi Românii de rea credință zicând că nu am dori să fim cu toții uniți într'un singur stat“.

Am zis-o aceasta încă la 1877, într'un studiu publicat în „Telegraful Român“ din Sibiiu și reprodus în „Timpul“, din București.

„Da! — am urmat însă, — dorim și nu ne putem închipui jertfe destul de mari spre a nu fi gata să le aducem pentru realizarea acestui ideal: — dar în viața politică nu e vorba de dorințe, ci de stăruințe. Noi suntem destul de chibzuiți spre a ne încredința, că așezarea noastră topografică și mediul etnografic, în care trăim, fac peste putință realizarea acestei dorințe.“

Am zis-o aceasta atunci, și iubirea către frații mei amăgiți și împinși spre căi primejdioase trebuia să-mi dea tăria de a o spune cu atât mai vârtos astăzi, când în joc sunt cele mai mari interese ale statului român și ale neamului românesc în genere. Chiar dintru început am pornit din convingerea, că statul român e centrul cultural, ear nu politic al întregului popor român, și în înțelesul acesta am zis, că **soarele pentru toți Românii la București răsare.**

În viața noastră, atât în cea privată, cât și mai ales în cea publică se petrec atâtea lucruri neiertate, încât trebuia să mă pătrund din ce în ce mai îndeplin de convingerea aceasta.

Curios îndestul lumea, în mijlocul căreia trăesc, și știu că ea îl judecă pe om după pozițiunea socială și după situațiunea materială, pe care s'a'nvrednicit a și-o crea. Numai puțini de tot sunt în stare să-și dea seama, că niciodată în viața mea jertfă atât de mare și de grea n'am adus ca acum, când fără de vină am fost grăit de rău și multora m'am făcut urgisit. — Cu atât mai puțin sunt în stare să-și dea seamă despre rostul acestei jertfe.

Dacă printr'un fel de minune dumnezeiască s'ar întâmpla ca lucrurile să iee o întorsătură, în urma căreia eu ași rămânea de rușine și ar ieși dreptatea celor se zic, că statul român e centru nu numai *cultural*, ci și *politic* al poporului român, eu mi-aș cere iertare pentru vina de a nu fi îndrăznit să mă avânt. — Și atunci însă, ba mai ales atunci i-ași socoti lipsiți de judecată și deopotrivă cu cei mai haini dușmani ai neamului nostru pe cei ce fie din ușurință, fie din răutate ne împing spre fapte, prin eare ne punem în conflict cu poporul german. — Li se va fi părând multora, că Germanii sunt oameni înzestrați cu darul de a se face nesuferiți: mai ales aceștia au însă să se pătrundă de gândul, că nu e vorba de simpatii personale, ci de marile interese ale poporului românesc, care în luptă cu poporul german s'ar mistui.

Ioan Slavici.

ROSTUL CULTURAL AL ROMÂNILOR

In primăvara anului 1870 tinerimea academică română din Viena a luat în urma stăruințelor lui M. Eminescu hotărârea de a pune pentru ziua de St. Maria, 15/27 August, hramul biserici de la Mânăstirea Putna, la cale o serbare națională pentru preamărirea lui Ștefan cel Mare, care e nmormântat acolo.

Isbucind războiul, serbarea abia anul viitor a fost cu putință, și vorba era, că cu aceea ocaziune să se întrunească la Putna un congres al studenților români, în care să se ia înțelegere spre a porni o lucrare pentru restabilirea unității în viața culturală a poporului român.

Apelul ¹⁾ adresat publicului român în vederea acestei serbări e publicat în numărul de la 10 Iunie 1871 al ziarului, „Românul“ din București.

„În trecutul neguros al națiunii române — se zice în apel — sunt multe puncte strălucitoare: unul dintre acestea și cel mai strălucitor este acela, în care apare umbra măreață a lui Ștefan cel mare. Pe lângă această suvernire să ne adunăm la mormântul acestui bărbat, să ne dăm mâna aici și să zicem în fața lumii: am avut un trecut și voim a avea un viitor.

Iacă ideea! Iată scopul serbării!

Nu junimea română academică a produs ideea serbării întru mărirea lui Ștefan cel Mare: ea purcede din conștiința națională română.

Națiunea română voește cultura, și cultura ei trebuie să fie una, omogenă la Prut și la Lomniș, omogenă în sânul Carpaților cărunți și pe malurile Dunării bătrâne. Și viitorul! cultura viitorului, unitatea spirituală a viitorului zace în noi, în generațiunile presintelui“.

¹⁾ Subscris de mine ca secretar al comitetului aranjator.

Tot în coloanele ziarului „Românul“ numărul de la 16 Iunie 1871, a publicat un apel adresat „Junelor Române“.

„Cu ocaziunea serbării în memoria lui Ștefan cel Mare, — se zice în acest apel, — întreaga junime română voește a da o expresiune unanimă rezoluțiunii șale de a se cultiva, de a se *cultiva omogen*.”

Acest act mare ar pierde din valoarea sa etică, dacă voi n'ați conlucra spre realizarea lui, dacă voi n'ați lua parte la această întrunire: actul, mai repetăm, trebuie să fie produs de întreaga junime română“.

Domnișoarele sunt rugate să trimeată pentru mormântul lui Ștefan cel Mare steagul cu inscripțiunea:

„Cultura e puterea popoarelor“

*

Tot în 1871 am scris niște „studii“ asupra Maghiarilor, care au fost publicate în „Convorbiri literare“.

În numărul 18, apărut la 15 Noembrie, se vorbește despre pornirile culturale.

„Sub domnia împărătesei Maria Theresa, — se zice la pag. 294 — Ungaria vine în mai de aproape atingere cu Germania vecină. Colonizările multe, legăturile strânse ale Maghiarilor magnați cu curtea și favorul, de care se bucura nobilimea maghiară din partea Împărătesei, erau cei mai puternici factori pentru a ridica cultura în Ungaria. Acesta e timpul, în care se naționaliză cultura în Ungaria, dacă pot numi așa despărțirea ei de biserică.

În această fază a dezvoltării se găsea Ungaria când Iosif II-lea voi a introduce principiile sale mari, care fără de a recunoaște privilegii, ci numai drepturi pentru toți dădu de cea mai mare rezistență în națiunea maghiară. Opozițiunea maghiară a izbutit a sili pe nobilul domnitor să nimicească înainte de moartea sa cea mai mare parte a instituțiilor salutare ce introdusese.

Am văzut mai sus, cum s'a dezvoltat din această reacțiune politică una socială.

Fără multă înțelepciune conducătorii mișcării naționale a Maghiarilor au putut pricepe, ceeace noi Românii nici până

azi se pare că nu putem înțelege îndestul... cum că, spre a se dezvolta o națiune, trebuie ca toate clasele ei sociale să rămână într'o *armonie spirituală* și că asta nu se poate decât *lăsând cultura să iasă oarecum din spiritul național al claselor de jos.*

În aceasta însă merseră, ca totdeauna și ca'n toată calea, până la extremitate : toată inteligența se făcu „*betyár*“ ; chiar încarnata lor aristocrație începu a lua usurile, îmbrăcămintea și modul de viață al țăranilor. De care logică adâncă fu condus acest zel cred că pricepe ori-și-care dintre noi azi mai bine decum au priceput-o Maghiarii pe atunci. Ei erau condusi de un zel orb, al cărui reflex fidel îl vedem în toate produsele spirituale ale Maghiarilor din această epocă“.

*

In numărul de la Decembrie e dezvoltat acelaș adevăr.

„Să nu perdem nici când din vedere, cumcă principiul maghiarisării e cel mai suprem în viața lor politică și cumcă *institutede de învățământ* sunt pentru ei *institute de maghiarizare.*

Sub sistema lui Bach școalele nu au pierdut din valoare, ba am putea zice, că absolutismul a fost pentru ele favoritor. Numai una a fost contra voinței lor. *Bach a crescut oamenii și nu Maghiari.*

Școalele poporale și-au păstrat sub absolutism caracterul lor național, învățământul mai înalt a profitat însă foarte mult prin emanciparea institutelor. Maghiarii zic, că Bach a germanizat. El a făcut din institutele de maghiarizare cea ce ele trebuiau să fie : institute de învățământ. — De a introdus limba germană, a făcut-o fiindcă cei ce învățau erau Germani.

Când lua Eötvös conducerea învățământului, el făcu din învățământul Ungariei învățământ maghiar. Limba maghiară fu introdusă pretutindeni în învățământ, fără privire la naționalitatea școlarilor, la limba, pe care o vorbesc.

În Timișoara, Pojon etc. se maghiarizară gimnasiile germane. Vedem apoi gimnasii, în contingentul cărora nu sunt

mai mult de 10—12 Maghiari sau care vorbesc limba maghiară, cu prelegeri și examinări cu totul maghiare.

„Gimnasiul din Timișoara a fost german. Din cauza aceasta era foarte frecventat în vremea absolutismului, când limba oficială era cea germană. Contingentul acestui gimnaziu consta din 40% Germani, 20—25% Sârbi, 20—25% Români și 10—20% amestecături, între care puteau fi 5—10%, care vorbeau limba maghiară.

În anul 1865 am mers la acest gimnasiu spre a învăța limba germană. Afară de literatura germană nu mi-a fost permis de a învăța nimic în limba germană.

Profesorii, care într'alt chip vorbeau foarte rău limba maghiară, propuneau în limba aceasta“.

*

Mulți ani în urmă, la 1891, Baronul Helfert din Viena a luat inițiativa pentru publicarea unei lucrări asupra popoarelor din monarchia habsburgică.

Eu am primit sarcina de a scrie partea privitoare la Români: „Die Rumänen in Ungarn, Siebenbürgen und Bucovina“. (Vrl. K. Prohaska. Teschen).

„Lupta politică pe care Românii o poartă contra Maghiarilor de 200 de ani aproape, — se zice pe pag. 206 — are un fond cultural.

Timp de secole au fost Maghiarii elementul domnitor la Dunărea de jos, cel mai de frunte popor creștin în întregul Orient și membrul mijlocitor între Răsărit și Apus; în timpul acestei lungi domnii însă ei n'au reușit a se face un fel de chiag social pentru popoarele stăpânite de dânșii. Ei au fost un popor politicește destoinic, dar nu *element cultural*; ei au ținut, ce-i drept, la un loc pe popoarele stăpânite de dânșii. Cum însă!?... Nu prin superioritatea lor intelectuală, ci în virtutea puterii lor fizice. — De aceea au crescut împrejurul lor elementele părăginite, și din ce în ce mai viuă a devenit trebuința de un element, care nu numai domnește, ci aduce și cultura mânând feluritele popoare spre un drum comun. Când cu Habsburgii s'a ivit, în sfârșit, acest element purtător de cultură, lupta culturală croită după un plan hotărît ia și ea o direcție precisă.

Inercarea elementului german de a rezolva problema aceasta, pentru care Maghiarii s'au dovedit a fi incapabili, a reușit numai în parte. Popoarele monarhiei au găsit în Habsburgi un razăm sigur, și credincioasa lor alipire către Dinastia comună le ține pentru toate timpurile unite (dovezi strălucite sunt faptele ce se petrec azi, după 44 ani). poporul german e însă prea depărtat și afară de asta cultura germană e în mare parte alterată de Evrei și de Maghiari și numai așa împărțită celor-lalte popoare. — Inriurirea germană împinge dar popoarele de la Răsărit spre o spornică desvoltare; ea însă n'a reușit pâna acum să indice și direcțiunea acestei desvoltări.

Chestiunea culturală e deci deschisă și acum, și va găsi ori-și-cine că e lucru firesc, dacă poporul românesc se simte și el chemat a fi, ce-i drept, nu politicește stăpânitor, dar element hotărâtor în ceea-ce privește viața culturală în Orient." Din aceste cititorii vor înțelege atât rostul „Tribunei” din Sibiiu (și'n urmă din Arad) ca organ pentru restabilirea unității culturale, cât și silințele mele de a înființa „Liga pentru unitatea culturală”, de care s'a făcut atât abuz.

CONSTITUȚIONALITATEA MAGHIARĂ

In numărul 23 al „Convorbirilor literare“, apărut, la 1 Februrie 1872, (Studii asupra Maghiarilor) la pag. 367 e vorba de apucăturile piezișe, prin care oamenii politici ai Maghiarilor caută să asuprească păstrând aparențele legalității.

„Răstimpul de la moartea lui Iosif II (1790) până la anul 1835 — se zice acolo —, îl umple domnirea lui Francisc I (II) (Leopold II domni numai doi ani). In acest timp cade reacțiunea socială politică a Maghiarilor.

Conștiința națională ce se deșteaptă ca reacțiune contra influențelor germane, produse o serie întregă de gândiri noi la poporul maghiar și contribui nemijlocit la o reformă radicală a constituțiunii.

Maghiaritatea fie-cărui din popor era o însușire, prin care aristocrația deveni egală cu cel mai din urmă din țărani. De această egalitate sufletească partea cugetătoare, fiind sub influențele principiilor mari ce conduceau secolul nostru de la început, legă un șir lung de meditațiuni politice, idea egalității de drepturi și îndreptățirea, ba chiar necesitatea organică a ei se generaliză cu pași repezi. Așa lucrarea spirituală a poporului maghiar din secolul al XIX purcede'n 2 direcțiuni: spre asigurarea independenței naționale și spre introducerea egalității de drepturi. Amândouă aceste scopuri fură atinse la 1848 prin reforma constituțiunii și garantarea ei din partea Coroanei.

„Liberalismul în Ungaria, cel puțin la 1848, nu a fost însă scop, ci numai mijloc spre atingerea unui scop mai înalt. Până la 1848 numai clasele privilegiate au aflat loc în constituțiunea maghiară; obagii nu pot fi priviți ca cetățeni.

Ori și cine a intrat deci în vre-una din clasele privilegiate ale Ungariei, fiind aceste numai ungare (maghiare), el a devenit nominal maghiar, „*magyar nemes*“.

Din acest fapt foarte simplu maghiarismul a tras o consecință pe cât se poate de falșă. Insuși Sréchényi zice: „*Lărgiți mărginile constituțiunii, dați tuturor popoarelor intrarea în ea, ca ele să devină maghiare*. Tot în această logică zace și motivul pentru anexarea de către Ungaria a Transilvaniei: era ca Transilvania să devină maghiară prin îndesarea ei în cadrele constituțiunii maghiare. Deși pornia din cele mai false premise, această procedere ar fi dus la rezultate mari, dacă Maghiarii nu ar fi lucrat cu o vehemență, care trebuia să excite reacțiunea socială a popoarelor, care împreună fac majoritatea țării: așa procesul a trebuit să fie tot acela, care-l vedem inaugurat de Iosif II-lea prin germanism“.

„Să formulăm adevărul în câteva cuvinte: constituțiunea Ungariei are chemarea de a asigura domnirea elementului maghiar peste toate celelalte elemente; ea este *Formularea pozitivă a identității Ungariei cu poporul maghiar*. Întrucât răspunde acestui scop, ea rămâne neschimbată: întrucât nu, ea trebuie reformată conform chemării sale (rătăcite).

Constelațiunea împrejurărilor topografice, sociale și economice, în care poporul maghiar trăește, face peste puțință ca încă azi să se formeze în dieta Ungariei o majoritate nemaghiară: dieta rămâne dar susținută așa, cum ea este, fiindcă'n ea se concentrează și se manifestă puterile poporului maghiar.

Cu totul altfel e raportul în corpurile autome. E peste puțință ca în comunele și în comitatele nemaghiare, influențele majorității române, slovene, germane etc. să nu fie predominante. Dacă dară autonomiile ar fi susținute așa, cum ele au fost până acuma, s'ar da condițiunile de existență ale unei noi puteri ce stă în contra celei din dietă.

A trebuit prin urmare ca cercul de influență al autonomiilor să fie mărginit, fiindcă deplina lor înlăturare era nu numai peste puțință, ci totdeodată și stricăcioasă: a trebuit ca în aceste Maghiarii să-i asigureze majorității din dietă o predominare absolută. Pe scurt: *a trebuit să se introducă*

așezăminte, care dau majorității din dietă o domnire absolută. Acest absolutism constituțional se realizează prin noua organizare a Comitetelor și orașelor libere regești.

Congregațiunile comitatense, forțul comitatelor, nu se mai compun numai prin alegere, căci¹⁾ astfel ar fi putut eși oricând o majoritate nemaghiară, ci, purcezând din deosebirea economică dintre Maghiari și nemaghiari, **se introduce censul**. Din combinarea alegerilor cu **voturile virile** se calculează apoi în toate comitatele (afară de câteva *revoluționare* ¹⁾) o majoritate maghiară.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

¹⁾ Care au fost în urmă desființate.

ABSOLUTISMUL ȘI PROVISORIUL

In numărul 24 al „Convorbirilor literare“, care a apărut la 15 Februarie 1872, „Studiile asupra Maghiarilor“ se încheie printr'o dare de seamă asupra trecerii spre stările actuale.

„Independența absolută a Ungariei, — se zice la pag. 327, — introducerea unei constituțiuni liberale și maghiarizarea națiunilor nemaghiare au fost stâlpii calculațiunii partidei naționale (maghiare).

Maghiarii se luptară la 1848 ca eroi spre a pierde tot ce au câștigat prin politica lui Srèchényi și depuseră la 13 August 1849 în Șiria (Világoș. cot. Arad) armele înaintea rusului Paschievicz.

După revoluțiune *idea de stat a Austriei*, concepută într'un mod pozitiv de Iosif II, ajunse la desfășurarea ei definitivă. Toate țările, autonome, pe care familia de Habsburg-Lorena le posedă cu drept ereditar, căzură sub o administrațiune centrală și deveniră prin aceasta egale ca provincii. Acest absolutism pentru popoarele nemaghiare din Ungaria era însă mai favorabil decât liberalismul de la 1848, căci ele intrară cu el în viața publică. Ici — colo câte un nemaghiar începu a ocupa vre-o pozițiune mai însemnată în organismul de stat fără de a fi silit să lepede caracterul său național: națiunile însele, pe lângă tot absolutismul, nu erau în mod pozitiv împedecate în desvoltarea lor națională; viața economică se desvoltă cu încetul unde până acum era jignită și în urma urmelor elementul, care domnia acuma, nu influența atât de nemijlocit ca cel de la 1847—1848. — Absolutismul poate fi rău: pentru stadiul de tranșițiune al Austriei el pare a fi fost însă necesar.

Atâta să fie intermezul, și să revenim la Maghiari.

După ce armata austriacă fu bătute de mai multe ori, în anul 1859, Austria păși pe un teren cu totul liberal: sistema absolutistă fu dată la o parte, și până la o regulare legală a raporturilor dintre diferitele provincii se inaugură un *guvern provisoriu* (Diploma de la 20 Octombrie 1860).

Acum pășiră Maghiari din nou în viața publică și deosebirea dintre partidele lor apăru în forme mai concrete. Teleky, urmând într'un mod moderat principiile profesate de Kossuth, pretindea recunoașterea *independenței depline a Ungariei*: cu regele său, cu corpurile sale legiuitoare, cu puterea sa proprie. Cu un cuvânt: pretențiunile partidei Teleky erau *negațiunea unității de stat a Austriei*; ei nu voiau să recunoască afară de capul de stat comun nici o legătură organică între țările de sub coroana Sf-lui Stefan și cele ereditare ale familiei de Habsburg-Lorena.

Față cu țările de sub coroana Sf-lui Stefan partidul acesta voia să facă tabula rasa cu tot trecutul anexând atât Transilvania, cât și Croația la Ungaria.

Partea, în fruntea căreia stătea Deák, ere în pretențiunile sale cu mult mai moderată. În adevăr scopul final al acestei partide era identic cu al celei conduse de Teleky; deosebirea era numai într'aceea, cumcă moderații conduși de Deák luau totdeauna în considerațiune și împrejurările timpului, de la care Maghiarii adevărați abstrag totdeauna.

Deja Széchenyi a exprimat convingerea, cum că *până ce toate popoarele Ungariei nu vor fi maghiarizate, Ungaria nu poate exista decât răzămată de Austria*. În urma politicei Kossuth-iene puțința de a maghiariza fu nimicită pentru totdeauna, și azi popoarele din Ungaria nu numai că nu erau maghiarizate, ci din contră, ele, în răstimp de 15 ani, au avut destulă ocaziune să-și desfășure puterile lor naționale. Așa pozițiunea Maghiarilor la 1861 era cu mult mai grea decât la 1848, fiindcă azi afară de guvernul din Viena mai stăteau încă față cu ei, în însa-și dieta lor, germenii unei noi puteri, elementele primitive ale partidei naționale.

În aceste împrejurări Deák era totdeauna destul de înțelept spre a începe o politică cu două fețe, cercând re-

forma față cu guvernul din Viena și rămânând conservativ față cu națiunile din țară.

Peantru Deák și partizanii săi recâștigarea constituțiunii de la 1848 era singurul scop: cu asta în mână spera apoi, că va putea realiza mai departe firul aspirațiilor sale. Guvernul din Viena, încă tare în pozițiunea sa, nici nu păși la transacțiuni serioase cu Maghiarii, și așa guvernul provizoriu, spre folosul popoarelor nemaghiare, rămase în ființă până la 1867.

Această epocă de șase ani li-a stricat Maghiarilor mai mult decât altă dată secolii întregi, fiindcă în ea cade adevărata răslățire și consolidare a spiritului național. *Acuma întâia oară s'a simțit Românul din Transilvania puternic în dieta țării sale; acum întâia oară Românul a ales ca Român și a funcționat ca Român; acum întâia oară limba vre-unui popor nemaghiar din Ungaria s'a introdus în oficiile comunale și comitatense: toate aceste câștiguri poporul voi a le ști asigurate și pricepu pe deplin scopul luptei sale*“.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

POLITICA NAȚIONALĂ ROMÂNĂ

La pag. 205 a studiilor publicate în editura librăriei Prohaska din Teschen e vorba de virtuțile cetățenești ale Românilor.

„Destoiniciile ostășești ale Românilor sunt relativ mari, — se zice acolo.

Românul nu iubește, ce-i drept, viața ostășească și face tot ce-i stă în putință ca să nu fie recrutat : se împacă însă cu soarta lui după ce a fost odată recrutat și se face cel mai bun oștean, căci e vrednic de încredere, supus, răbdător, iubitor de curățenie, cu deosebire frugal și fără îndoială și deștept. Românii au fost de altfel distinși și de cele mai competente autorități militare ca soldați cu deosebire buni ; ceea ce s'a dovedit cu prisos și'n actualul războiu. Aici avem apoi să mai relevăm și că ei pot să mai dea pentru armată un contingent relativ mai mare decât vecinii lor fără ca să le lipsească brațele în același grad ca aceloră.

Ei sunt însă mai slabi decât cei mai apropiați vecini ai lor în luptele politice, căci sunt săraci și incuți.

Afară de aceasta e și mai marea lor putere de viață în politica militantă un fel de slăbiciune. Un popor, a cărui viață numai cu anevoa poate fi pusă'n joc, ia în viața politică o atitudine de obicei răbdătoare, și sunt multe lucrurile, pe care Românii pot să le suporte, ce-i drept, cu oarecare repulsiune, prin care alte popoare ar fi duse la peire. Prin aceasta se explică multe din amănuntele oare-cum minunate ale vieții politice a Românilor

Ei au suportat și suportă încă și astăzi multe fără ca să se fi lăsat a fi opriți în desvoltarea lor și fără ca să-și fi pierdut răbdarea, căci ei simt, că au în fața lor un îndelungat viitor.

„Când s'a ridicat în fruntea Românilor Șaguna (pag. 208) n'a dus cu dânsul un program preconcept: programul lui consista în înclinările înnăscute ale poporului român însu-și; el n'a urmărit planuri, care la Români nu pot fi executate. El și-a dat înainte de toate seama, că nu sunt cu putință împrejurări, în care Românii se lasă să fie conduși contra dinastiei și că ori și cine, care cere conlucrarea lor, trebuie să intre în numele Impăratului în mijlocul lor. Ceiace n'au înțeles „dezertorii“ din zilele noastre. Puterea și îndurarea sunt, după vederile tradiționale ale Românilor, la Impăratul, și nu poate nimeni să le exerciteze decât în numele Impăratului. Ideea libertății cetățenești li-e încă străină Românilor: ei consideră și acum drepturile sale numai ca fiind purcese din îndurarea împărătească, și dacă li-se face vre-o nedreptate, el nu se plânge nici-odată de Impăratul, ci de „slugile“ lui, care abuzează de puterea împărătească ce li-a fost încredințată. După felul de a vedea al Românilor, Impăratul e în Monarhie ceea ce tatăl e în familie.

De aceea Șaguna a vorbit potrivit cu gândul poporului românesc când în Reichsratul de la 1860 și-a dezvoltat programul începând cu vorbele: „*Unitatea Monarhiei cu atribuțiile, pe care le va hotărî Majestatea Sa.* Și astăzi gândul Românilor e tot acesta.

Tot atât de puțin a scăpat Șaguna din vedere, că Românii sunt un popor, care nu are pretențiuni de predominare.

Le lipsește Românilor deprinderea de a stăpâni, să zicem — energia ce se cere de a asupra pe alții: ei vreau să trăiască în liniște și nu-și dau niciodată osteneala de a turbura liniștea altora. Spiritul de toleranță, pe care ei l'au păstrat în biserica lor timp de veacuri în mijlocul unei lumi intolente, ei îl trec și în viața lor politică și-și refuză participarea la ori și care acțiune, care nu se mărginește la apărarea propriilor interese.

De aceea Șaguna a refuzat ori și ce înțelegere directă cu Maghiarii. El a respins cu toată hotărârea principiul multora favorit, că Maghiarii și Românii sunt, ca Aliați, avizați unii la alții. După convingerea lui toate popoarele din Monarhie sunt avizate la dinastia comună și ori și ce înțelegere directă între ele cuprinde'n ea gândul unei acțiuni contra Dinastiei.

Aceste sunt ideile conducătoare ale politicei românești moderne. Chiar și până în ziua de astăzi

La 1866, când a fost chemat ca consilier intim al Majestății Sale imperiale la Viena, el a avut la despărțire pentru Români o singură vorbă: „*Răbdare!*“ Nu aveau Românii să facă noi greutăți curții din Viena, căreia trebuiau să-i fie recunoscători pentru întreaga lor dezvoltare modernă. Și Șaguna și-a cunoscut poporul: el a rămas, ba rămân și acum răbdător. Ceeace am zis la 1881 e adevărat și azi, după 34 de ani.

Trei dorințe a exprimat atunci Șaguna în numele poporului român, iar aceste priveau *biserica, școala și limba*. Dorințele lui au fost împlinite: biserica românească a fost declarată prin lege autonomă; li s'a asigurat Românilor dreptul, de a-și înființa însiși școalele, de a le întreține și de a le administra, iar așa numita lege pentru naționalități li-a permis să se folosească de limba românească la anumite ocaziuni și în anumite ținuturi în mod oficial.

Așa prescrie legea. Legiuitorii însă aveau chiar și când votaseră intențiunea de a nu respecta legea.

Când apoi Românii s'au plâns de aceasta, Șaguna a rostit vorbele hotărâtoare în ceeace privește cea mai nouă istorie a Românilor: „*Flere possem, sed juvare non*“.

Acolo, unde guvernul el însuși cu consimțământul majorității parlamentare, nu respectează legile votate de capul statului, nu mai rămâne decât răscoala, iar la aceasta Șaguna nu-i putea îndemna pe Români. Cum îi îndeamnă azi cei nerăbdători.

De aci înainte desfășurarea evenimentelor a luat o întorsătură favorabilă pentru adversarii lui politici.

EXCESUL DE ZEL

La pag. 210 a studiilor publicate în editura librăriei Prohaska din Teschen sunt expuse cuvintele, pentru care era greșită politica adversarilor lui Șaguna.

„Oameni nerăbdători și ambițioși, cărora le lipsește privirea clară asupra împrejurărilor, sunt pretutindeni, și astfel și printre Români, — acestora nu le putea conveni politica chibzuită a lui Șaguna; ei voiau mai mult, ei voiau tot, căci după părerea lor cu ajutorul unui popor ca Românii se poate obține și extremul. Câtă vreme însă Șaguna nu a rostit încă vorbele „*iuvare non*“, oamenii de felul acesta nu aveau de obicei cuvântul, și ei trebuiau să simtă, că numai stând alături cu Șaguna vor putea să ajungă la oare-care însemnătate.

Dualismul a făcut pe poporul român mai ascésibil pentru încercările de salvare ale acestor politicieni; nemulțumirea a crescut din zi în zi; vorbele: „*Impăratul ne-a dat pe mâna Ungurilor*“ găsiu din ce în ce mai mult răsunet, și partea mai visătoare din poporul român a început să creadă, că acolo, unde înțelepciunea lui Șaguna rămâne zadarnică, poate să aducă ajutor zelul orb al altora. O ziceam încă la 1881.

Nu ne-am putut încă până acuma dumiri, cum sperau acei alții să aducă ajutor, dacă voiau să inaugureze o politică pe propria lor răspundere ori voiau să se razeme pe vre-o putere străină. Ei s'au ridicat, înainte de toate, contra tradiționalei conduceri a capilor bisericești și au făcut prin aceasta o îndortă greșeală: ei s'au făcut pentru un timp oare-care imposibili la poporul, care nu se leapădă cu una cu două de tradițiunile lui, și au pierdut în același

timp și razămul, pe care de vre-o două șute de ani l'au găsit Românii la Viena, căci la Viena nu putea să aibă nimeni încredere în oameni, care se ridicaseră în contra lui Șaguna.

Șaguna le dădea Românilor sfatul să se dea după păr, să aștepte cu răbdare timpuri mai bune și să aibă încredere în curtea din Viena, care dorește de-o-potrivă binele tuturor popoarelor din Monarchie și la timpul potrivit îl și vă realiza: salvatorii politici îi împinteneau, din contra, pe Români spre o opozițiune îndârjită, nu voiau să recunoască unirea cu Ungaria a Ardealului și credeau, că vor putea să facă minuni prin pronunțamente, care nu găseau răsunet la popor. Alții au făcut apoi încercarea de a intra direct în înțelegere cu Maghiarii; iar alții de a se uni cu Sârbii și cu celelalte popoare nemulțumite, ceace, firește, n'a putut să reușească, căci Românul încăpăținat, întreba ce zice Împăratul.

Spre a se face cu puțință un răspuns la întrebarea aceasta și spre a ținea pe politicienii rerăbdători departe de popor, Șaguna a croit planul unui *Congres național*, care să formuleze dorințele poporului român și să le presinte tronului print'o *deputațiune omagială*. Numai în forma aceasta admitea el o înțelegere cu celelalte popoare nemulțumite, care și după părerea lui era necesară.

Prea înalta aprobare pentru un asemenea congres i-a fost lui Șaguna asigurată și n'a rămas decât să mai fie îndeplinite pentru aceasta și cuvenitele forme constituționale. — Văzând aceasta, ministrul-președinte de atunci al Ungăriei, Conte Lónyai, a alergat în Ardeal și a invitat pe conducătorii Românilor să se întrunească spre a pune la cale o înțelegere prietenească. — Șaguna, n'a intrat, se înțelege în cursă, și a stărui și pe lângă adversarii lui să se abție; aceștia au găsit însă că o conferență cu Conte Lónyai nu poate să fie în nici o privință primejdioasă, și după ce Românii s'au declarat gată să intre în tratări directe cu ministerul regal ungar, s'a găsit că congresul național, propus de Șaguna, e cel puțin de prisos.

În urma zădărnicii acestui congres s'au destrămat toate. Șaguna nu a renunțat, ce-i drept, la planul său și a aștep-

tat cu încrederea ce-l caracteriza timpul priincios pentru executarea lui: era însă bolnăvicios și frânt de vârstă și de activitatea îndelungată; el s'a stins înainte de vreme. Iar bărbații, prin conlucrarea cărora a obținut el cele mai multe din succesele lui și care după moartea lui se simțiau chemați a duce mai departe lucrarea, pe care o începuseră împreună și de a-i conduce mai departe pe Români pe drumul croit de dânsul, au primit, ce-i drept bine-cuvântarea lui, dar nu se bucurau și de înfrîurirea lui în toate direcțiunile."

„*Naționaliștii*“ sau „*Pasiviștii*“, (pag. 214) cum se numiau ei în Ardeal, aveau fără îndoială și ei cele mai bune și mai leale intențiuni, dar erau prea zeloși, exagerau puterile poporului român și nu știau să prezente intențiunile lor într'o formulare populară.

Românului adevărat îi este cam tot una, dacă Ardealul rămâne autonom ori este unit cu Ungaria, și tot una e pentru dînsul, dacă cei din Pesta vor să aibă un împărat, ori numai un Rege: el știe una, că pretutindeni capul statului e același, *Impăratul lui*.

Pretențiunea autonomiei Ardealului, fiind pusă de Români, mai cuprinde apoi într'un grad oarecare și dorința de a asupri cu timpul minoritatea maghiară-săsească; dar pentru așa ceva cu anevoie se va fi însuflețind Românul neaoș. Dacă i-ar întreba cineva pe Români, cum voesc ei să fie organizată țara, răspunsul lor ar fi: Voim acum, dar și numai acum, să le împărțim toate frățeste, apoi voim să avem primăria noastră, școala noastră, primarul nostru, judecătoria noastră, comitele nostru suprem și scaunul nostru propriu în sfatul împărătesc, iară ceilalți să facă fiecare ce vrea. De aceea în viața politică un Român prețuește mai puțin ca un Maghiar, care are din naștere pornirea de a stăpâni, care se simte asuprit, dacă nu poate stăpâni asupra altora și căruia egalitatea cu alții i se pare o nedreptate istorică. — Va face dar o socoteală greșită ori-și-cine, care se va răzâma pe credința, că 2.600.000 de Români au să fie piept cu tot atâți Maghiari.

Poporul român, care abia acum se ridică, are mai puține cuvinte de a-și încorda puterile decât cel maghiar, care zi

cu zi e nevoit a face câte un pas înapoi din pozițiunea sa istorică și are față cu străbunii săi datoria de a-și apăra cu sângele inimii sale pozițiunea.

„Anteluptătorii naționali“ s'au înșelat dar: ei nau găsit la popor energia, la care se așteptau, și după câți-va ani au fost nevoiți a se retrage obosiți.

Inercarea a trebuit însă să fie cam scump plătită, Nu e destul, dacă omul politic rămâne leal; el trebuie totodată să păstreze aparențele lealității.

DACO-ROMANISMUL IREDENTIST

La pag. 216 a studiilor publicate în editura librăriei Prohaska din Teschen sunt expuse primejdiile exagerărilor politice.

„Afirmațiunea, că Românii urmăresc împreunarea într'o împărăție daco-română de sine stătătoare a tuturor țările locuite de Români, e o născocire a Maghiarilor. La sfârșitul acestei broșuri public și nuvela „Crucița Roșii“ în care înfățișez efectele ridicole a acestei insinuări.)

Conștiința unității naționale e la Români fără îndoială foarte viuă și sunt și înrăuriri secrete, care ar voi să exploatzeze conștiința aceasta spre scopuri politice. Partidului Kossuth-ist, visătorilor internaționali, care urmăresc înființarea unei confederațiuni a tuturor popoarelor din Orient, Rusiei și în general tuturor dușmanilor casei de Habsburg nu poate să le fie nimic mai apropiat decât gândul de a trage'n partea lor și pe cel mai mare și mai compact dintre popoarele din Orient. Românii însă nu se vor lăsa să fie momiți spre asemenea căi. Ori cestiunea e actuală.

Timp de o mie de ani au tânjit elementele române ale Orientului fiind-că stăteau singure, părăsite de toți și fără de nici un razăm pe lume: astă-zi, după-ce au găsit un razăm și prin aceasta au ajuns la însemnătatea ce li se cuvine, azi nu se vor lepăda cu ușurință de această garanție a viitorului lor. Românii nu au pretențiuni de predominare; ei voesc numai ceeace Habsburgii urmăresc în virtutea misiunii lor istorice: menținerea bunei rândueli sociale în Carpați și la gurile Dunării și mijlocirea, după putințele lor a culturii spre Orient. (Răspuns celor ce mă hulesc azi.)

Dacă în Viena și mai departe în lumea civilizată se va simți aceasta, poporul românesc va trebui să se bucure de încrederea bine-voitoare a întregii acelei lumi, al cărui scop

îl reprezintă și vrea să-l reprezinte în Orient; dacă lumea însă se îndoește despre aceasta, Românii vor fi lăsați în „bunul plac al Maghiarilor“ ori vor trebui să-și verse sângele pe câmpiile Bulgariei, pentru o cauză, care stă în contradicere cu propria lor menire istorică. Lipsă de tact a „anteluptătorilor naționali“ are să i-se atribue, dacă astăzi în multe cercuri Românii sunt socotiți drept un popor, care urmărește turburarea ordinii odată stabilite.

Maghiarilor, care sunt preocupați numai de propria lor stăpânire, nu putea să le vie nimic la socoteală mai bine decât o lepădare a Românilor de politica lor ostentativ dinastică, deci o procedere de capul lor, care între oameni cu minte nu poate decât să ducă la bănuială, că Românii se reazămă pe vre-o putere străină.

De aceea ei nu numai au exploatat după putință bănuiala aceasta contra Românilor, dar și-au și dat și-și dau toată silința să slăbească într'adevăr simțământul dinastic la Români aruncând asupra tronului toată vina pentru ori-ce nedreptate, pe care li-o fac ei Românilor.”

* * *

Incă la 1871, în „studiile asupra Maghiarilor“ („Convorbiri literare No. 24, Februarie 1872, pag. 394) am arătat urmările primejdioase ale politicii de maghiarizare.

Ungaria, — ziceam atunci, — nu poate să existe decât în două cazuri: dacă din afară un pericol comun (primejdia moscovită) amenință pe toate popoarele ce o locuiesc, ori dacă vre-un interes comun al puterilor din afară (Austria și Germania) o susține chiar și contra voinței din lăuntru.

Intr'alte cazuri statul poliglot, prin naționalism, purcede spre a se desface în elementele sale constitutive. *Condițiunile de existență ale unui stat poliglot zac totdeauna în influențele din afară*: îndată ce influențele acestea încetează ori se schimbă, statul, în lipsa condițiunilor de existență, trebuie să înceteze a mai fi, dacă nu cum-va elementele eterogone ale lui s'au asimilat compunând un singur popor.

Aceasta e seria adevărilor serioase, prin care guvernul maghiar e condus. El voește a susține Ungaria IN FAVORUL

NAȚIUNII MAGHIARE așa cum ea este. Politica nu e mai *patriotică*, ea e *națională maghiară*. Statul însuși, ca întreg, *decade* sub această politică *în favorul unei părți a sale*.

Scopul se urmărește cu o stricteță rară, fără regret, cu un calcul precugetat. Formele sunt: înainte de toate *slăbirea economică a nemaghiarilor* și ridicarea așezămintelor economice la Maghiari, după aceea maghiarizarea, pe cât se poate, a tuturor institutelor publice de învățământ, de comerț, de industrie și meserie și, în fine, influențarea directă asupra opiniei publice a nemaghiarilor și dezbinarea ei.

Politica maghiară purcede, înainte de toate, din o *utopie*, din credința absurdă, cum că ar fi cu putință, ca un om, un popor, un stat, să se poată lupta cu succes contra unor legi sociale ce se manifestă prin noi chiar și contra voinței noastre, cum că ar fi cu putință, ca un popor de cinci milioane de oameni, fără nici o superioritate spirituală să poată asimila ori chiar și numai supremațiza pe alte zece milioane de oameni ce sunt și voesc a fi. Aci sufletul maghiar se luptă contra unei puteri absolute: un popor nu simte în sine nici când mai multă voință de a fi, nici când mai multă putere de rezistență decât tocmai în zorii renașterii sale. Credințe mari, aspirațiuni falnice, speranțe puternice, aceștia sunt stâlpii, de care se anină gândirea popoarelor în epocile de renaștere, aceste motivele ce desvoltă puterea sufletească. Piedecele puse în calea acestei desvoltări nu pot înăbuși, cu atât mai puțin opri; ele din contra dau sufletului o putere elastică, intensă, contribuind la întrunirea și îndreptarea împreună a puterilor spre același scop.

La deșteptarea și întărirea conștiinței naționale a popoarelor nemaghiare din Ungaria nimic nu a contribuit mai mult decât vehemența maghiarismului.

Azi, după ce procesul e în curs, politica Maghiarilor nu poate fi decât desperată.

Românii sunt „*Daco-Români*“, Slovacii, Sârbii și Croații sunt „*panslavi*“. Acesta e refrenul Maghiarilor, și apoi nu se tem înțelepții nepoți ai lui Arpad, cum că nemai încetând ei a opera cu aceste idei, „*utopice*“, vor deștepta o gândire

dulce, o aspirațiune sublimă, o speranță seducătoare în sufletele popoarelor asuprite!?

Și apoi când credințele unui popor se întăresc, când speranțele lui nu se pot realiza prin vorbă, lege și dreptate, *el nu piere visând*, ci în lucrarea necurmată pentru realizarea dorințelor sale.

Toate lucrurile au o măsură, peste care ele nu pot trece. Dacă membrii unui stat se simt împedecați în dezvoltarea lor prin așezăminte publice, ei cearcă a delătura aceste așezăminte. Până ce ei sperează, cum că prin lucrarea lor necurmată vor putea ajunge la succesul dorit, ei rămân cetățeni ai statului; îndată însă ce le-ați luat această speranță, voința de a fi, necesitatea de a se dezvolta îi silesc să graviteze în afară, cercând realizarea speranțelor în afară din stat. *Până azi popoarele nemaghiare din Ungaria voiesc numai IMPĂCĂCIUNE: a cui va fi vina, dacă va veni odată un timp, când ele vor voi MAI MULT, CHIAR TOT CE TREBUE SĂ VOIASCĂ!?*... University Library Cluj

Ce vor face, încotro vor merge Maghiarii, dacă va veni OZI MARE, UN MOMENT, CE DECIDE ASUPRA SOARTEI POPOARELOR“.

ROMÂNII ȘI RUSIA

„Timpul“ din București reproduce în Nr. de la 20 Februarie 1877 din „Telegraful Român“ un studiu publicat sub titlul „Maghiari și Magiarism“.

MOTTO: Die auf etliche Millionen Seelen hinaus laufende Anzahl der Graecorum non unitorum, so unter Euer Majest. Allerhöchsten Botmässigkeit stehen, sind meines wenigsten Ermessens als ein Schatz und wahres Kleinod des Durchlauchtigsten Erzhauses zu betrachten, von welchem künftighin noch grössere Vortheile als bishero vor den Staat gezogen werden könnten, wenn sie nur in Geist und Weltlichen gegen alle Bedrückungen, Ungerechtigkeiten, und befugte Beschwerden mit rechtem Nachdruck geschützt, und so geführt werden, wie einer rauhen und kriegerischen Nation nach denen Regeln und Vorsicht begegnet werden soll“.

Kaunitz-Rittberg, într'un raport adresat la 9 Octombrie 1758, în chestiunea Românilor, către Imp. Maria Theresia (Originalul în Arhiva ces. reg. din Viena.)

I.

În viața unui popor totdeauna e ceva statornic, un principiu, pe lângă care, ca pe lângă o osie, se învârtăște toată viața publică, o preocupățiune, care în toate împrejurările îi hotărăște pe oameni.

De când ținem minte și de când îi știm pe Maghiari alături cu noi, principiul, care a hotărât pe acest popor, mereu era acela, care e astăzi: maghiaritatea. — Intreaga lor viață este o îndelungă luptă împotriva a tot ce nu priește maghiarității. . . . Înțelegem, cum în secolul XIX acest simțământ sănătos a ajuns a fi o boală socială. . . . Maghiarii nu se mai mulțumesc a se susține; ei stăruiesc a a stârpi ori a maghiariza elementele ce sunt în Ungaria.

Om nepreocupat nici când nu va putea pune la îndoială îndreptățirea acestei idei — toate statele anormale au tendențe de a deveni normale și nu e popor, care nu ar dori

să fie el singur într'un stat Și noi Românii am fi de rea credință zicând că nu am dori să fim cu toții uniți într'un stat. Da! *dorim și nu ne putem închipui jertfe destul de mari spre a nu fi gata să le aducem pentru realizarea akestui ideal.* Dar în viața politică nu e vorba de dorințe, ci de stăruințe. Noi suntem destul de chibzuiți spre a ne încredința, că așezarea noastră topografică și mediul etnografic, în care trăim, fac peste puțină realizarea acestei dorințe. Aceea-și chibzuintă și acela-și cumpăt am avea drept să pretindem și dela Maghiari: pretindem să nu stăruiască decât întrucât e dată puțința realizării; — să nu-și consume puterile lor, să nu consume puterile statului, să nu consume puterile noastre într'o luptă, din care nu va putea rezulta decât amăgirea.

Idea, fie cât de măreață, întru-cât nu se poate realisa este o utopie nenorocită.

Nici un stat nu poate admite, ca într'însul să se desvolte elemente, care sunt împotriva lui. — E însă în această privință o măsură, peste care nu este bine a trece... Dacă admitem, că Maghiarii sunt datori a stărpi elementele, care sunt vrăjmașe Ungariei, pretindem ca ei să-și dea bine seamă și să nu caute a stărpi elemente, pe care nu le pot. Într'un chip și într'altul ei precipită procesul de disolvare.

E vorba de noi Românii. Lăsând la o parte toate rezervele, trebuie să mărturisim, că noi după cele întâmplate de la 1867 încoace ne vedem într'o situațiune să nu ținem, să nu putem ținea mult la Ungaria. — N'avem pentru ce. — Totdeauna această Ungarie a fost neprietenă pentru noi; totdeauna ea a căutat să înăbușe desvoltarea noastră. Da, am fost și suntem neprieteni ai Ungariei, pentru-că Ungaria ne-a fost și ne este vrășmașă. Să nu uite însă Maghiarii că noi ținem la Impărăție și ținem pentru-că avem pentru ce. — Decând ne ținem minte, *Dinastia Habsburgilor a fost ocrotitoarea noastră, ea a fost povața noastră de la întunerec la lumină; sub scutul ei ne-am desvoltat și tot sub al ei scut ne vedem viitorul.* — Tocmai de aceea nu a fost în viața noastră nici un moment, în care noi să fi slăbit în credința noastră către Dinastia Habsburgilor. Totdeauna am fost la dispozițiunea ei gata de a ne jertfi, și dacă astăzi

am fi chemați la luptă pentru Ungaria, am lupta din toată inima, nu însă pentru Ungaria, ci pentru Habsburgi, nu pentru Rege, ci pentru Impăratul nostru.

E mai mult de cât lipsă de chibsuință a înăbuși un asemenea popor. Noi totdeauna am fost și suntem pentru Impărăție o sigură comoară de puteri și *interesul Impărăției a fost și este — nu a scădea, ci a spori* aseastă comoară. Iar acum, când interesele Ungariei trebuie să fie identice cu ale Impărăției, Maghiarii, care pretind a reprezenta Ungaria, fiind înțelepți, ar trebui să caute a ne câștiga pentru Ungaria, iară nu a ne depărta de Austria. Nu suntem patrioți, zic ei. Da, în înțelesul lor nu suntem; în înțelesul nostru însă suntem mai mult decât dâșii. Ei țin la Ungaria pentru că le dă totdeauna ce doresc : *noi ținem la imperiului Habsburgilor cu toate că astăzi nu ne mai dă nimic.* Ținem însă la acest imperiu pentru că trecutul ne leagă de dânsul și pentru că sperăm că în viitor el ne va crea condițiuni de dezvoltare. — Ungaria nu ne-a dat nimic și nu ne promite nimic : Maghiarii vor trebui dar să fie drepți și să recunoască, că noi nu o putem susține. Și dacă un Român le-ar spune, că susține Ungaria de astăzi, să fie convinși, că acel Român e fățarnic ori isolat. Totdeauna am fi însă gata a susține cu entusiasm o Ungarie, în care ni se dau condițiunile de dezvoltare.

* * *

(12 Martie 1877 No. 58). Nu, de maghiarizare Românul nu se teme : Moțul, Mocanul ori Crișanul ți-ar rade'n față, dacă i-ai zice, că el ori fiii lui, ori nepoții lui vor ajunge a nu mai fi Români. Dacă Românul s'ar simți amenințat de un asemenea pericol, el nu ar fi atât de blajin și de cumpătat, orișicât de îndelung răbdător, el când e vorba de adecă-te, e om cam rău la fire. Și de ocamdată tot mai e bun la fire, adecă tot nu e încă vorba de „adecă-te“.

Nu ne temem de maghiarizare, dar voim a ne dezvolta. Aici, în orientul Europei, *între Slavii de Nord și cei de la Sud,* trebuie să se urzească *nu un stat, ci o viață românească,* trebuie cât mai curând, trebuie mai înainte de a fi *prea târziu.*

Noi voim a contribui la urzirea acestei vieți în interesul nostru, al monarhiei și, dacă sunt urechi să ne audă, chiar și în interesul răsfățaților de Maghiari.

E vremea să pretindem, ca să nu mai fim jigniți în stăruința noastră spre împlinirea chemării ce avem în virtutea pozițiunii noastre topografice și etnografice, să nu fim jigniți, căci mult nu ne mai ține răbdarea. Aducem aminte celor ce se cuvine cuvintele, pe care Kaunitz-Rittberg, înțeleptul om de stat, le-a zis împărătesei Maria Thereza.

Chiar astă-zi, după zece ani de administrațiune maghiară, *Moțul, Mocanul și Crișanul, supus cuvântului împărătesc, ar uita frăția și ar fi gata să apere strâmtoarele Carpaților contra ori-cărui dușman al Impărăției.*

Un asemenea popor trebuie să fie menajat; simțământul de credință, cu care el se alipește către tron, trebuie să fie întărit, iar nu slăbit,

Din adins însă Maghiarii au căutat să ne depărteze de reazămul nostru / firească și să facă tronul părtaș la nedreptățile și jignirile ce suferim de la dânșii; din adins au căutat să ne înfățișeze astfel, încât să numai părem vrednici de ocrotire, și din toate puterile au lucrat spre a ne lipsi de speranțele într'un viitor dorit Nu suntem însă deopotrivă cu Maghiarii, care nu mai atunci sunt credincioși, când li se dă ce pretind, iar când nu li se poate da, uită în necumpătul lor tot ceea ce ei sunt în lume.

Spre a caracteriza politica firească a poporului român, reproduc aci singurul cântec popular politic, pe care-l are. E tradițional și azi mereu cântat.

„N'am nici pâne, n'am nici sare;
Toate le-a dus darea mare,
Darea mare ce m'apasă
De stă sufletul să-mi iasă.
Vine birăul cu carul,
Duce'mi toate, las'amarul,
Duce'mi șuba și buhaul,
Duce'mi pita și mălaiul,
Mi-ași da copii la școală,
Dar nu-i pot cu traista goală.
Înălțate împărate,
Fă-ne și noue dreptate!

Inainte de aceasta cu treizeci și opt de ani, la 16/29 Aprilie 1877, deci în ajunul războiului, în care România le-a venit Rușilor într'ajutor, „Telegraful Român“ din Sibiu a publicat următoarea :

O rugămintă la Adresa ziarelor de peste Carpați.

În multe rânduri a trebuit să ne plângem de ușurința, cu care unele din ziarele de peste Carpați se pronunță despre chestiunile ce privesc pe Românii din Austro-Ungaria. Totdeauna am crezut însă că e de datoria noastră ca să trecem cu vederea niște expectorațiuni, care nu sunt decât păcate ale tinerețelor. Dar acum citim în „Unirea Democratică“ din București următoarea scrisoare :

București, 9 Aprilie 1877

„D-le Redactor! Citesc în numărul de 9 Aprilie al stimatului ziar ce redactați un articol intitulat „Vocea Austriei“, în care „Unirea Democratică“ își dă seama despre un articol al ziarului vienez „Fremdenblatt“.

„Ziarul vienez încheie cu următoarele cuvinte :

„Nu ne vom dezmina puterile mai înainte de timp ; nu vom urma o politică de idei neclare. Facem politică de interese și nimic mai mult. *In această idee toate popoarele Austro-Ungare se vor simți împreunate.*

Ar fi fost de dorit, ca stimabilul ziar „Unirea Democratică“ să se fi mărginit a face cetitorilor săi împărtășire asupra acestor cuvinte atât de bine simțite. Nu fără oarecare simțământ de mâhnire văd însă, că sub impresiunea situațiunii și în pripa scrierii, comunicatorul a lăsat să se strecoare în „Unirea Democratică“ câte-va observări comentatoare, care sunt încredințat, că nu sunt expresiunea vederilor partidului, pe care-l reprezintă acest organ de publicitate.

Iată ce se zice în „Unirea Democratică“ :

„Românii (din Austro-Ungaria) ar dori, dacă nu deplina libertate, cel puțin recunoașterea naționalității lor și o egalitate adevărată cu celelalte popoare din statul austro-ungar.

Românul din Ungaria nu are altă rugăciune decât aceasta :

„Dă Doamne să mai pun odată mâna pe coasa ruginită de la 1848“ !

„Nu înțeleg, d-le redactor, cum este cu puțință, ca în ziua de astăzi cineva să găsească, să scrie, ba chiar să publice asemenea cuvinte nu mai puțin nechibzuite decât neadevărate, nu înțeleg, deoarece Austro-Ungaria în tot cursul crizei orientale și cu deosebire în acest moment serios nu știu să fi justificat prin ceva dușmănia Românilor. Din contra, cabinetul din Viena, întrucât i-au permis strâmtorile situațiunii interne și externe, totdeauna s'a arătat bine-voitor către România. Chiar însă, dacă Conte de Andrassy într'una ori într'alta, ar fi supărat pe guvernul României, din considerațiune pentru noi Români de peste Carpați, și de peste Molna, frații noștrii din România au fost și totdeauna sunt datori a nu vorbi decât cu cuvenita rezervă despre împărăția, din care facem parte și de care ne leagă viitorul. Cu atât mai puțin se poate dar justifica procederea de-a ataca pe Austria în România, și pentru ca să vorbesc mai lămurit, de a abuza de pozițiunea, pe care întâmplările ne-au creat-o în imperiul habsburgic.

„Este adevărat, că în multe privințe trebuie să ne plângem de poziția ce ni s'a creat în 1866. Privim însă la frații noștrii din Turcia, din Serbia și din Rusia, ținem seamă de greutățile interne și externe, cu care un imperiu ca și al nostru este silit a se lupta întru organizarea sa, și așteptăm cu răbdare, ori stăruim cu zel, dar nu ne pierdem cumpătul căci suntem convinși că mai înainte ori mai târziu, dar negreșit odată, puterea, care ne-a creat pozițiunea de la 1866, iarăși va putea să țină seamă de dorințele noastre îndreptățite și potrivite cu interesele imperiului.

Am dori, ca frații noștrii din România să nu ne jignească întru acestea, căci, voind să ne folosească, cu atât mai mult ne strică. E grea pozițiunea noastră, prea mult e grea ! Avem în imperiu, și cu deosebire în Ungaria, vrășmași și adversari politici, care totdeauna grăbesc să întrebuițeze cuvintele nechibzuite ca arme'n contra noastră și totdeauna și contra României. Reaua noastră pozițiune chiar se justifică prin aceea, că suntem bănuți de a fi răi patrioți.

„Imi vine greu a mai zice, că pe nedrept și cu rea voință suntem bănuți. Iubirea de țară și alipirea către dinastie a Românilor din Austria sunt lucruri, asupra cărora nici nu e permis a discuta, lucruri, pe care numai aceia le pot pune la îndoială, care nu cunosc pe Ardelenii trăiți în traiu de luptă, care vor să le fie spre stricare sau care nu au fost încă pătrunși de puterea așezată în cuvintele: „*Impăratul nostru*“. În îndelungata lor viață României din Austria, afară de vrednicia lor, nu cunosc decât o singură putere ocrotitoare, de la care li-a venit tot binele și nici un rău, și care în lupta cu celelalte popoare li-a fost totdeauna pază mai mult sau mai puțin puternică, — Impăratul, — Curtea din Viena. Alipirea către această curte este o tradițiune istorică, o putere motivată în faptele trecutului și în speranțele viitorului, o credință neclintită, care hotărăște pe Român în toate împrejurările. Nu este în trecutul Românilor din Austria o singură faptă, care ar da cuiva dreptul de a-l bănui în prezent. Totdeauna dorința Impăratului i-a hotărât: au fost răbdători și mândri, supuși și îndărătnici, și-au vărsat sângele în lupte — totdeauna însă după cum îl hotăra Impăratul, de care sunt deprinși a fi răsplătiți.

„Și astăzi?! — Astăzi Românul din Austria nu dorește nimic; înăuntrul imperiului nu întâmpină decât frați; el stă la dispozițiunea Impăratului său. Da! Românul din Ungaria este gata a mai pune odată mâna pe coasa de la 1848, cu care a muncit o muncă onestă, *dar tot ca la 1848*, spre a se pune împotriva aceluia, împotriva cărora *va fi trimis*. Nu mă îndoesc, că partidul, pe care-l reprezintă „Unirea democratică“ convins deopotrivă cu toți Românii, că atunci, când Austro-Ungaria ar fi silită să intre *ori contra cui și ori pentru cine* în luptă, României se vor lupta în cele dintâi rânduri; e convins că partea mai voioasă din aceia, care au fost siliți a se expatria, se va întoarce în țara sa și va reclama dreptul de a lupta pentru interesele ei.

„Și dacă frații noștri din România își vor da bine seamă, nu se vor mai îndoi că aceste interese, cu deosebire astăzi, sunt identice cu ale României, și nu vor mai crede, că este cu puțință ca Europa să asiste la un spectacol desgustător,

ca al secolului al 19-lea să vadă Români luptându-se cu Români în strămtorile Carpaților.

„Astăzi, când viitorul apropiat, atât al nostru, cât și al României, viitorul întregului popor român urmează a fi hotărât, este bine, chiar de trebuință, ca aceste idei să fie emise tocmai prin „Unirea Democratică“, în care s’au strecurat acele puține cuvinte grăite în pripă; nu-mi este dar permis a crede, că veți găsi de cuviință a nu publica această a mea scrisoare.

„Primiți, domnule redactor, expresiunea deosebitei mele considerațiuni.

Ioan Slavici

unul dintre aceia, care au fost siliți
a se expatria.

E destul a ceti această scrisoare pentru ca să ne încredințăm despre motivele, care au hotărât pe d. Ioan Slavici, a o trimete tocmai ziarului „Unirea Democratică“ : d-sa voia să dea prin aceasta partidului numit *liberal-național*, al cărui organ este acest ziar, ocaziunea de a condamna, — cel puțin indirect — ușurința, de care avem tot dreptul de a ne plânge.

Durere însă ! organul partidului *liberal-național nici astăzi* nu este mai chibzuit de cât a fost totdeauna, ci dă loc în același număr unui articol de șapte coloane lungi, la care se dă răspuns la scrisoarea lui Ioan Slavici. Nu vom reproduce acest răspuns, pentru că el nu merită a fi citit, și nu vom combate, pentru că nu merită a fi luat în considerațiune. Ne temem însă, că adversarii noștrii politici, care nu par a fi mai chibzuiți decât frații noștri roșii de peste Carpați, *chiar și astăzi* vor lua asemenea manifestațiuni fără de nici o importanță drept bani buni și le vor întrebuința ca arme în contra noastră, și temându-ne de aceasta ne simțim datori, a ne pronunța lămurit. Cine este d. Slavici ? — Nu avem trebuință să o spunem : întreaga națiune îl știe. — Cine este d. Alexandru Ciurcu Șercăianul ? „Un fiu al Transilvaniei“, pe care nimeni nu-l cunoaște, unul dintre acele suflete, care nu-și găsesc odihna pe pământ, unul dintre tinerii, care fiind siliți a trece în România, cred a face bine țării lor agitând contra ei. Dar ! trist lucru, când un ziar, ce se pretinde se-

rios și un organ al unui partid, abuzează de slăbiciunile unor oameni tineri și nu se sfiește a ne combate prin mijlocirea lor.

Nu este în Austro-Ungaria un singur Român serios, care astăzi nu ar respinge cu indignare cugetările, pe care „Unirea Democratică” le comunică drept expresiune a opiniunii publice, a noastră. Și dacă e vorba să ne pronunțăm lămurit, atunci mergem mai departe, decât d. I. Slavici și *rugăm pe frații noștri de peste Carpați să bine-voiască a nu se ocupa de noi decât după ce-și vor fi dat onesta silință de a studia trecutul nostru, aplecările noastre și relațiunile, în care trăim.*

Interesele noastre sunt identice cu ale imperiului și după convingerea, care ne stăpânește, viitorul *națiunii române* e legat de viitorul acestui imperiu. Acum dar când țara este între Scylla și Charibdis, nu mai dorim nimic, nu mai întâmpinăm în această țară decât frați, alătura cu care suntem gata a apăra interesele dinastiei, ale țării și ale noastre *contra oricui*. Strâmtorile Carpaților sunt ale noastre, și aceia, care au știut să moară la Sadova și Königrätz cu îndoită virtute se vor lupta în aceste strâmtori.

Nu credem, nu ne temem că vom fi siliți a le apăra contra fraților noștri de dincolo; dacă însă acești frați ar nesocoti interesele națiunii, atunci în întreg imperiul cu deosebire noi avem dreptul de a ne lupta pentru apărarea lor.

Totdeauna ne-am făcut datoria; cu atât mai mult o vom face astăzi, când suntem mai luminați.

UNELTIRILE MUSCĂLEȘTI

Era tipărită reproducerea din „*Telegraful Român*“ când s'a pornit mai presus de toate generoasa mișcare pentru „*veștejirea ticăloșilor*“, care sunt și azi de părerea, că „*viitorul națiunii române e legat de viitorul împărăției habsburgice*“ și că foarte rău au făcut aceia dintre Români din oștirea austro-ungară, care au dezertat chiar în timp de războiu.

„*Telegraful Român*“ e organul de publicitate, pe care Mitropolitul Andreiu l'a înființat și l'a lăsat în purtarea de grije a celor însărcinați să ducă mai departe lucrarea pornită de dânsul.

Aceștia au aprobat atunci părerile emise de mine, pentru că ele erau nu numai ale lor, ci ale întregii obștii românești din monarhia habsburgică.

Mă aflu atunci la București și mă bucuram de bunăvoința unora dintre cei mai însemnați oameni de stat ai României, care-mi dădeau și ei aprobarea lor, între dâșii cu mai multă hotărâre M. Kogălniceanu.

Pe temeiul acelora-și convingeri comune am înființat la 1884 împreună cu continuatorii lucrării pornite de Mitropolitul Andreiu „*Tribuna*“ din Sibii, reînființată apoi la Arad. Și pentru această lucrare mai întinsă a noastră am avut aprobarea mării obști românești, precum și a celor mai înțelepți dintre oameni de stat ai României, dintre care și I. C. Brătianu, precum și Dimitrie A. Sturdza, șefii partidului național-liberal.

Ceeace s'a zis în numărul dela 16/29 Aprilie 1877 al „*Telegrafului Român*“ s'a repetat în forme mai mult ori mai puțin lămurite în toate manifestațiunile publice ale Românilor din monarhia habsburgică și se confirmă azi prin faptele bărbătești de pe câmpul de războiu.

Eu sunt dar nu numai consequent, ci totodată și în deplină concordanță cu simțământul comun al Românilor, când repet și azi ceeace am zis la 1877 și osândesc cu toată asprimea pe

cei ce prezentă pe Români din monarhia habsburgică drept niște lași, care numai de frică-și fac datoria către patria și către monarhul lor și astfel nu sunt vrednici să aibă parte de deplina libertate de dezvoltare.

Și aceasta e fapta urâtă, pe care o săvârșesc cei ce iau parte la mișcarea pusă la cale pentru „*vestețirea ticăloșilor*“ ce stăruie în convingerile, de care au fost pătrunși viața lor întreagă.

Au trăit totdeauna, precum trăiesc și azi în mijlocul poporului român oameni fie ușurateci, fie lipsiți de pricepere, fie nerăbdători, zănateci ori orbiți de vre'o patimă, fie slabi de îngeri, care se răsvrătesc când le pui în față adevărul pentru dânșii jignitor.

Încă în anul 1871 unul dintre tinerii trimiși la serbarea de la Putna din partea universitarilor bucureșteni, bine cunoscutul G. Dem. Teodorescu, a publicat în numerii dela 25—29 August ai „*Românului*“ dări de seamă asupra celor petrecute la serbare și la congresul studenților, și'n numărul dela 28 August (pag. 738) spune, că după părerea unora la Putna a fost o „*Serbare cosmopolită, antinațională, de natură a compromite idea mareață*“.

De ce aceasta?

Pentru că, — așa ne spune același raportor, — o comisiune compusă din trei „*Junimiști*“ hotărâse, ca discursul festiv să fie rostit de A. D. Xenopolu, atunci student la Berlin.

Mai era apoi la mijloc și alt păcat.

Ținând seamă de împrejurări, luasem dispozițiunea, ca să nu poată fi rostit nici un discurs, al cărui text nu-i fusese comunicat comitetului, care era răspunzător pentru păstrarea bunei rânduiei, și tăiasem vorba unui orator înflăcărat, care nu s'a mărginit la textul ce-mi comunicase și a început să vorbească despre unirea într'un mare stat național a tuturor Românilor.

După-ce ne-am întors apoi la Viena, „*naționaliștii înflăcărați*“ au pus la cale o ședință furtunoasă, în care ni s'a dat vot de blam, am fost declarați spioni austriaci, vânzători și unelte ale dușmanilor neamului românesc.

De oameni cu asemenea apucături au profitat totdeauna dușmanii din Austro-Ungaria ai Românilor, ca să bage zizanie

între Români și să pună la cale mișcări compromițătoare pentru poporul român. — Luptând contra acestor agenți provocatori m'am deprins încetul cu încetul să fiu pus în rândul „*ticăloșilor*” și să fiu prezentat ca trădător, ca spion, ca unealtă a dușmanilor și astfel la vârsta, în care mă aflu, m'ași simți nemângâiat, dacă ei m'ar lăuda.

Nu mai sunt însă la mijloc numai dușmanii noștri din Austro-Ungaria, ci se folosesc de aceiași oameni și Muscalii, ca să desorganizeze statul român și să-l facă incapabil de acțiune, dacă nu reușesc a-l sili să li se facă unealtă.

Jale adâncă trebuie să cuprindă pe ori-și-care Român cu durere de neam când vede nivelul coborât al ziarelor intrate'n voile Rusiei și murdăria ce se revarsă în coloanele lor. Cei mai de frunte dintre conducătorii neamului românesc, ba până chiar și purtătorii coroanei române sunt huliți și insultați și în fie-care zi, masele poporului sunt îndemnate să nu se mai supună legilor și să se răsvrătească pentru-că guvernul nu intră și el în voile Rusiei.

Ce pot în fața unor asemenea porniri să dovedească subscrierile ofițerilor de rezervă, care iau parte la mișcarea pusă la cale pentru desorganizarea oștirii naționale române!?

Nu cumva ele sunt dovezi neîndoioase, că „*dezertor*” nu va mai să zică „*dezertor*” și că foarte bună și frumoasă faptă au săvârșit cei ce și-au călcat jurământul și au fugit de pe câmpul de războiu!?

Nu! — Subscrierile acelea sunt dovezi, — că ofițerii, care le-au dat, sunt oameni fie ușurateci, fie lipsiți de pricepere, fie nerăbdători, zănăatici ori orbiți de vre-o patimă, fie slabi de înger, oameni, care nu-și dau seamă despre răul, pe care-l fac.

Acela-și foarte onorabil Octavian Tăslăuanu, pe care acum ofițeri din oștirea română îl ridică'n slava cerului pentru-că și-a călcat jurământul și a fugit de pe câmpul de războiu, a scris, scris și publicat în anul 1912 un articol, în care între altele se zice:

„Noi trebuie să ne dăm seama, că cel mai mare pericol pentru noi, ca neam, e Slavismul. Impotriva acestuia trebuie să ne apărăm cu toate puterile noastre. Marea de Slavi ce ne înconjură nu ne poate inspira decât îngrijorări și nu ne

poate impune decât o alianță cu dușmanii firești ai lor, cu Germanii. Regatul român nu e încă așa de consolidat, ca să se poată răzima numai pe puterile lui proprii.

„Mai are nevoie de Basarabia, ca să-și întărească poziția în Marea neagră, și îi trebuie timp, ca să se întărească în-lăuntru pentru a-și putea întoarce mai târziu privirile spre Apus“.

„Dacă ne cumpănim puterile, dacă nu vrem să ne dedăm la aventuri, atunci prietenia, în împrejurările date, cea mai strânsă a României cu monarhia habsburgică SE IMPUNE ca o etapă a aspirațiilor noastre“.

„O prietenie cu Rusia — a cărei putere e dublă — ar însemna pentru România, ca și importanța și poziția ce a câștigat-o, să fie mereu expusă conflictelor cu Slavii de Sud de partea cărora ar fi și Rusia; ar însemna să se arunce de bună voie în oceanul Slavismului, atunci când nu e destul de tare, ca să poată înfrunta primejdia de a fi înghițită de valurile lui cotropitoare“.

„Germanismul pentru neamul nostru nu prezintă și nu va prezenta niciodată un pericol“.

„Iar noi Românii trebuie să le dăm mână de ajutor (Austriei și Germaniei) fiindcă interesele noastre sunt mai apropiate de ale lor. INTR'UN VIITOR RAZBOI VA TREBUI SA MERGEM ALATURI DE AUSTRIA.“

Această alianță ne-o impune și credința, că cei mai mulți sorți de isbândă într'un viitor războiu îi are monarhia noastră (Austria) sprijinită de Germania. Noi din acest războiu numai câștiga putem! O mărire teritorială a României până la Nistru, în cazul unei învingeri, e sigură și, după cum am spus, e o condiție primă pentru întărirea noastră în viitor“.

Octav C. Tăslăuanu

*

Care va să zică noi, care am vorbit totdeauna și vorbim și astăzi cum acel Octav Tăslăuanu a vorbit la 1912, noi, care susținem că onorabil și vrednic de stima obștească e omul, ale căruia fapte se potrivesc cu vorbele lui, noi suntem spioni, mișei, trădători, unelte ale dușmanilor, și oameni vrednici de încredere sunt numai cei ce una zic și alta fac,

își calcă jurământul și se sbat îndemnând și pe alții să facă tot ca dânșii.

Dacă oștenii, până chiar și generalii o zic aceasta, oștirea română și statul român în genere se descompune în indivizi, căci fie-căruia i se cuvine să facă tot ceea ce vrea, după impulsunile sale momentane.

Aceasta e ceea ce voiește Rusia, căreia îi stăm în cale, dar tocmai de aceea e cu totul alta ce trebuie să voim noi.

Eu le reamintesc ofițerilor de tot gradul, care într'o clipă de ușurință au subscris aceea declarațiune, vorbele lui Dimitrie-Vodă Cantemir, care a zis; „*Unde este inimă curată, nici întâiu jurământul, nici pe urmă vicleșugul sau călcarea jurământului nu încap*“.

Oamenii ca Părintele Dr. Vasile Lucaciu, Octavian Goga, Octavian Tăslăuanu ori Vasile Moldoveanu, dacă oameni cu „*inimă curată*“ erau, refuzau jurământul și stăruiau, ca și ceilalți Români din monarhia habsburgică să-l refuze.

Sunt acum însă câțiva ani, când dieta ungară a refuzat contingentul de recruți, Românii din Ungaria s'au prezentat de bună voie la recrutare și i-au jurat din „*inima curată*“ Împăratului credință.

Silințele de răsvrătire au rămas deci zadarnice în fața „*inimei curate*“ a Românilor.

Zadarnice vor rămâne și aci în statul român, care nu se poate cosolida decât având ofițeri, pentru care jurământul odată dat e sfânt și pentru care vrednic de stimă e numai omul, ale căruia vorbe și fapte se potrivesc între ele.

În vremuri ca cele de astăzi chiar și oamenii mai potoliți își perd ușor sărita, și de aceea nu m'am mirat de ofițerii, care au pornit pe o cale greșită fără-ca să-și dea seamă despre urmările faptei ce săvârșesc.

Am rămas însă cuprins de viuă nedumirire în fața atitudinii, oarecum nelămurite, a organelor de publicitate ale partidului guvernamental.

Ele n'au luat, ce-i drept, parte la corul înjghebat pentru preamărirea celor ce și-au călcat jurământul și au desertat, apoi au venit aici, ca să răsvrătească țara potrivit cu planurile Muscalilor. Ar fi fost lucru prea afară din cale nepotrivit cu rostul unor organe guvernamentale.

Atunci însă, când s'a pornit mișcarea pentru preamărirea celor resvrățiți, ele au pornit un fel de goană contra noastră, care preamărim pe cei ce-și fac datoria potrivit cu gândul și cu vrerea părinților și bunurilor săi.

Mai ales „*Independance Roumaine*“ își ia gura plină și vorbește despre „*corupțiune*“ lăsând să se înțeleagă, că cei ce osândesc cu toată asprimea atât pe resvrătitori, cât și pe cei ce într'un fel ori într'altul le dau îmbărbătare, sunt vânduți, unelte plătite ale unor anumite legațiuni.

Nu-i este timpitului, care vorbește așa, rușine să facă mărturisirea, că e nevoie de intervenirea unor anumite legațiuni, pentru-ca să fie combătute mișcările pentru Români foarte primejdioase, pe care le-au pus Muscalii în țara aceasta la cale.

În coloanele unui organ guvernamental se dă loc insinuării, că oameni vrednici de stimă și de cele mai calde simpatii sunt cei ce decurând și-au schimbat convingerile și simțămintele, au lins unde scuiaseră mai nainte, și-au călcat jurământul, au dezertat și fac propagandă revoluționară, eară noi cei ce stăruim în calea, pe care am umblat întreaga noastră viață și îndemnăm pe frații noștri să-și facă în toate împrejurările datoria, suntem niște mișei, care merită să fie huiduiți, scuipați, omorâți cu pietre.

Așa se poate vorbi în coloanele ziarelor infecte, care au pângărit totdeauna tot ceea ce nouă ni-a fost și trebuie să ne fie sfânt, — nu însă în coloanele unui organ guvernamental.

Eu nu știu și nici nu cercetez, ce vor fi gândind, ce vor fi simțind și ce vor fi voind în tăinicia conștiinței lor foarte vrednicii bărbați, care constituiesc actualul nostru guvern; sunt însă tare încredințat, că ei nu vor face decât ceea ce vor fi nevoiți să facă.

Tot atât de tare încredințat sunt, că tocmai în împrejurările de azi cea mai de căpetenie datorie a lor este să'nfrâneze pe cei porniți spre resvrătire, să înăbușe ori-și-ce mișcare, care slăbește statul român, și, dacă n'o fac, e, se vede, că împrejurările nu-i iartă s'o facă.

Tare încredințat sunt, în sfârșit, că ceea ce fac eu, este în deplină conformitate cu marile interese ale neamului ro-

mănesc așa cum li-au înțeles cei mai înțelepți dintre contemporanii mei, între care Regele Carol I. și cei din urmă doi între șefii partidului liberal național, I. C. Brătianu și Dimitrie A. Sturdza.

Ori cu desăvârșire timpit, ori mișel fără de seamă trebuie să fie omul, care chiar în colonetele ziarului „*Independance Roumaine*“ poate să spună, că a fost nevoie de intervenirea corupătoare a unor anumite legățiuni pentru-ca în vremurile grele de astăzi să fie susținute convingerile, de care erau, între alții, pătrunși și Regele Carol I., I. C. Brătianu și Dimitrie A. Sturdza.

O spun aceasta cu glas tare și apăsător pentru-ca lumea să nu fie prostită și amăgită spre a crede, că „*inimă curată*“ au aceia, care s'au lăpădat de convingerile și sentimentele lor, au lins unde mai înainte scuipaseră, și-au călcat jurământul și au desertat, eară noi, care ne potrivim cu vorba lui Dimitrie-Vodă Cantimir, suntem niște mișei vrednici să fie huliți, scuipați și omorâți cu pietre.

Istoriograful, care va lua asupra sa sarcina de a lămuri faptele petrecute în zilele de astăzi, va fi cuprins de viuă mirare văzând efectele produse de uneltirile muscălești în țara noastră și ne va plânge de milă, nouă celor ce-am avut lărbăția de a stăruii în calea ce ni-a fost croită de părinții și bunii noștri.

Cu adevărat înger păzitor ne-a fost și nouă Românilor Hindenburg, și tristă afară din cale ar fi soarta neamului nostru, dacă desfășurarea luptelor s'ar mai întoarce, ca Muscalii să iasă învingători.

CRUCILE ROȘII

I

În toate părțile se făceau pregătiri sgomotoase. Întregul oraș era în vie mișcare. Aceeași pornire sufletească scotea pe bogatul proprietar din monotonia vieții sale și da colibiorei din marginea orașului o înfățișare sărbătorească. Funcționarii mici și mari, băcani și ciobotari, ostași și servitori, toți deopotrivă erau stăpâniți de același gând.

Pentru un moment se uitară toate deosebirile sociale; oamenii se simțiau frate cu frate.

Ziua întreagă ulițele erau pline ca desfundăturile unui furnicar. Toți fiind grăbiți, oamenii nu umblau de cât în goană pe ulița largă; ei își dădeau brânci, pe la cotiturile uliții ei se loviau unii de alții; prin băcăni, prin lipscăni și mai ales prin spițării ei se îndesuiau căutând care mai de care să-și facă el cel dintâi treaba, să fie cel dintâi gata și să fie el cel dintâi la locul de întâlnire. În această grabă oamenii se aprindeau, își spuneau vorbe supărătoare și erau gata să se certe; dar pe dată își aduceau aminte de însemnătatea zilei, își cereau ertare, se bucurau unii de treaba altora și se despărțeau mulțumiți.

Ziua era de însemnătate națională. Pregătirile se făceau pentru seară. În spre amurgul serii, ulițele se deșertară. Numai pe ici pe colea se ivia trecător din când în când câte un suflet rătăcit, câte un om aspru în tăcererea sa și așezat în umbletul său, privind în dreapta și în stânga, ca și când l'ar supăra toată această mișcare.

În vremea aceasta ferestrele erau luminate și lumea pe-

trecea dinaintea oglinzilor. Babe, neveste, fete și fetițe, toate voiau să fie frumoase în această seară. Și nu mai puțin stăruia partea bărbătească a orașenimei, ca astă seară să poată sta alături cu ori și cine. Scriitorii aleseră cele mai bune mănuși din magazine, croitorii îmbrăcară cele mai noi modele de fason; cizmarii risipiră o mulțime de săpun, bărbierii își deșertară magazinele de mirodenii, iară oștenii își puseră toate rămășițele untului pe mustăți. — Fiecare își da silința să se arate cel dintâiu în felul său.

În spre șase ceasuri întregul oraș sta gătit ca pentru ziua de Paști.

Dar nimeni nu eșia din casă. Fiecare așteaptă ca altul să facă începutul. Unii trimitau în vecini, ca să vadă dacă e de vreme; alții priveau furișat și nerăbdător pe fereastră sperând să zărească pe cineva, care, înfâșșit, după atâta trăgănare, să fi plecat odată.

Toate ceasornicele parcă se îndărădniciseră oprind înaintarea timpului; toată lumea era în starea sufletească, de care sufăr femeile înainte de a fi poftite la joc.

Într-un târziu — începutul se făcu de către calfele cizmarilor, bobul ostășimii din loc și servitoarele de pe la casele mai depărtate.

Bărbierii și croitorii urmară îndată după acestea.

În sfârșit ieșiră măisterii din deosebitele tagme, negustorii, funcționarii mici și mai mari și, tocmai în coadă, fruntea societății, în grabă mare.

Una după alta luminile se stinseră; numai pe ici pe colea mai rămâne câte o fereastră, prin care razele posomorâte străbăteau în noaptea senină.

Ulițele iară-și se umplură. Acum însă ele se asemănau unui câmp, peste care florile par plimbându-se legănate de vânt. Oameni, femei și copii, în vestminte de sărbătoare, numai se grăbesc, numai se supără unii pe alții, ci merg cu pași așezați, își spun cuvinte curtenitoare și se roagă unii pe alții a pofti înainte. Bucuria era generală.....

II.

El însuși, *Feleky Zoltán*, merge înainte cu capul ridicat, fie-care pas lung, întins și lat, măsurat, iar mâinile mișcate

în vânt, ca și două pendule lungi: trei oameni ar putea merge alături pe drumul, pe care îl cuprindea el singur.

În urma lui, cu pașii mărunței, ca o ciocârlie, merge ea, chipul netăgăduit al frăgezimii, *Iulcea*, soție și muma.

Borcia e fată mare. Alături cu mumă-sa ea merge ca purtată pe un fir de ață, pe vârful degetelor, nu cumva haina sa nouă și părul așezat cu atâta îngrijire să i se deranjeze înainte de a fi sosit la vederea lumii.

Pișta vine schiopătând în urma lor. — Bietul de el — îi sunt cam strâmte cizmele.

Sosiți la intrare, *Feleky Zoltán*, ca om bine crescut, se oprește, ridică capul, își umflă pieptul, pune mâna stângă în șold, iară cu dreapta își răsucește mustățile, Ochii îi strălucesc de bucurie; buzele îi tremură de nerăbdare; dar el, ca om bine crescut, nu intră de cât în urma familiei sale.

Sunt șapte ceasuri. Sala cea mare a hotelului este plină, ticsită, în cât un ac subțire, căzând de sus, n'ar putea străbate printre oameni. Hainele se boțesc, părările se turtesc, oamenii se îndesue; dar mulțumirea devine cu atât mai mare și așteptarea cu atât mai încordată.

Era această seară cea dintâi reprezentațiune a piesei șobri, hoțul pustelor, o întâmplare de cea mai mare însemnătate într'un oraș mic, în care nu Maghiarii fac partea cea mare a locuitorilor...

De opt zile corifeii patrioți sunt în neobosită lucrare. Astăzi ei vor să culeagă rodul muncii lor bucurându-se de mulțumirea ce vor fi procurat orașenilor bine simțitori. Ei sunt mândri. Pe fețele lor este tipărit același gând:

Noi suntem noi! — Tot noi suntem noi!" Directorul companiei de artiști, *Köza Bandi*, nu mai puțin e la înălțimea misiunii sale și nu mai puțin este mândru.

Entuziasmul publicului desfășură puterea artiștilor. — Cortina din față cârpită, culisele erau din nou boite; în fața scenei ardeau trei lumânări mai mult decât altă dată, — ba chiar și un foc bengal era pregătit spre a produce un efect final acestei seri neobișnuite. Trupa e compusă cu prea multă îngrijire. *Lukács Marcia*, primadona, în rolurile ei este o artistă în toată puterea cuvântului. Atât înfățișarea elegantă, cât și vocea plăcută, dau un farmec oarecare scenei. Marcia

este puțin răgușită, dar tocmai aceste o face interesantă.— De altminteri Lukacs Marcia era o achizițiune proaspătă.— Astă toamnă, în Seghedin, plimbându-se într'o noapte pe o ulicioară strămtă, d. Director Kösza Bandi se opri deodată locului și rămase uimit, ascultând o melodie, de care răsuna ulița. El se hotărî, el cuteză — și în aceeași noapte el a și angajat pe frumoasa cântăreață.

Tot atât de strălucită achizițiune s'a făcut în persoana primului amarez *Furcea Peti*, altădată bărbier de profesiune. *Villam Laczi*, cel mai vestit măcelar din Dobrițin, joacă rolurile de erou. *Paller Mișka*, iscusitul zidar, face pe intrigantul, iar *Lógó Marczi*, fost portărel vre-o zece ani la tribunalul din Kecichemet este neîntrecut în rolurile de mijlocitor, având tot odată și funcțiunea de purtător de așișe.

Ceilalți și celelalte sunt născuți și crescuți în artă: fii, fiice, gineri și nurori ale d-lui director Kosza Bandi.

Este negreșit cea mai bună dintre toate trupele ambulante.

D. director a jucat odată cu o trupă din Seghedin.

Clopoțelul sună. Prin public trece un fior desmierdător. Opt țigani își apucă instrumentele, incoardă, descoardă, dreg, potrivesc și... una, două, trei, ei cântă uvertura din operă „Bank-bán“. Sufletele se aprind.

Clopoțelul sună încă odată, muzica încetează, cortina se mișcă, se ridică, publicul erupe în aplauze frenetice. S'a început !..

Arta e senină, frumosul consista în armonie arătătorilor, plăcerile gustate din privirea acestei armonii sunt nespuse, stăm cuprinși de uimire și nu ne vine a mai zice nimic.

III.

După reprezentațiune oamenii ies și pleacă fiecare spre casă. La ieșire, la despărțire, la întâlnire, unde se văd, ei își strâng mâinile și-și poftesc visuri plăcute, se despart toți veseli, toți mulțumiți.

Zoltan iese, se oprește și așteaptă pe ai săi. Oamenii trec în dreapta și în stânga pe lângă dânsul: el strânge o mână în dreapta, pofteste noapte bună în stânga: cunoscuți, necunoscuți, astăzi toți sunt prieteni. Din ce în ce însă fața

lui se întunecă mai mult. Ochii lui caută ceva și par'că nu găsesc ceeace caută. Aceasta îi umple sufletul de amărăciune.

— A fost de minune, grăi amicul său *Arpad*, strângându-i mâna.

— Apoi de ! a fost de minune răspunse *Zoltan*, ca trezit din somn.

Amicii își priviră în față.

— Tu ești însă nemulțumit, zise *Arpad*, văzând norul de pe fruntea amicului și compatriotului său.

— Sunt și nu sunt, — îi răspunse *Zoltan* după o pauză ; dar ași avea motive să fiu, și fiindcă am motive eu sunt.

„Da, sunt mâhnit, sunt necăjit, dacă dorești, sunt amărât, iubitul meu prieten !

Arpad mișcă din umeri întrebător.

— Nu vezi tu nimic ? nu observi ? nu te supără nimic ? nu-ți lipsește ție nimic ? — îl întreabă *Zoltan*.

Fața prietenului se întunecă.

— Da te pricep, — răspunse el mâhnit.

Abia vre-o doi trei Români...

— Șease au fost ! — strigă *Zoltan* aprins. — Nu mai mult și nu mai puțin. Mi s'a stricat bucuria de astăzi seară ! Ași fi dorit să vadă și dânșii și apoi să văd ce vor mai zice !

— Oamenii ne urăsc pe noi din toată inima !

— Așa e, vezi așa e, Români ne urăsc... înțelegi acum ? !

În clipa aceasta directorul *Kósza Bandi* se ivi la eșire și făcu o închinăciune adâncă înaintea prietenilor. Toți trei erau mândri de a-și putea strânge mâinile, de a-și putea face complimente și de a fi văzuți de către trecători în această apropiată relațiune.

— Sunt încântat de această primire, strigă directorul destul de tare pentru a putea fi auzit și de către cei mai depărtați.

— Cu atât mai încântați suntem noi ! — zise *Arpad*.

— Cu atât mai încântați, repetă *Zoltan* apăsând vorba.

— Dar nu înțeleg ; — grăi directorul mai încet — o mulțime dintre casele, cărora li s'au trimis afișe, n'au venit.

— Nu ți-am spus prietene ? nu ți-am spus ? Domnul director a simțit numai de cât, că o mulțime de case n'au venit

și — urmă Zoltan aprinzându-se — nici nu vor veni pentru că sunt case românești.

— Tristă treabă, dar așa este grăi Arpad.

— Atunci nici n'o să le mai trimit afișe, — zise directorul cam supărat. Și e bine, că știu. Mâne Lógó Marczi, un băiat minunat în asemenea trebi, are să plece la Belgrad, pentru a pregăti cele trebuincioase: îi voi spune că nici acolo să nu mai împartă afișe pe la Români. Vor veni ei! da, eu vă spun, vor veni!

Zoltan era chiar să-i răspundă, când ai săi coborâră treptele. El ca om bine crescut, numai de cât strânse mâna directorului, îi pofti și lui visuri plăcute și grăbi în urma familiei sale. În același chip și amicul său.

Famiiliile amânduror mergeau alătura vorbind despre ale casei: fetele mergeau braț la braț. Un scriitorăș se învârtia pe lângă dânsule, apreciind seara de astăzi; altul venia tăcut în urma lor în cât nici nu puteai pricepe dacă face ori nu face parte din societate. Pișta șchiopăta somnoros când în dreapta, când în stânga.

Prietenii mergeau încet în urma lor, convorbind despre greutatele vieții și despre impresiile serii de astăzi.....

V

Nimic mai amărâtor decât când oamenii, care locuiesc împreună, nu se împărtășesc de aceleași bucurii și de aceleași mâhniri: vecinii nu se mai simt vecini, și concetățenii nu se mai simt concetățeni. În această zi atât de frumoasă Români nici n'au luat în băgare de seamă pe vecinii și concetățenii lor maghiari; aceasta umplea sufletul prietenilor de amărăciune. Mergând spre casă, ei nu mai puteau vorbi decât despre îndărătnicia Românilor. În șirul câtorva cugetări, toate cele petrecute în ziua de astăzi fură uitate, impresiunea rămasă după dânsule era, că Români au disprețuit teatrul unguresc, și aceasta sau pentru că nu înțeleg ce va să zică teatru, sau, în sfârșit, pentru că nu vor să știe de ceea ce fac Maghiarii. Ori cum își tălmăceau prietenii lucrul, aceasta îi necăjia, îi mâhnia, îi amăra, le umplea sufletul de îngrijire și de mânie.

Nici odată nu s'a simțit atât de vie înstrăinare între

Maghiari și concetățenii lor Români. Ura era de atâta vreme și tot ura se arăta să fie și pe viitor parola zilei.

Prietenii începură să cerceteze intențiunile Românilor. Ei își înfățișară idea „daco-romanismului“ cu toate primejdiile atârănătoare de dânsa. Suflete viforoase și dispuse la viziuni, din vorbă în vorbă ajunseră a-și aduce aminte de întâmplările din revoluțiune. Prigonitori și prigoniți au fost în acele vremi : sânge au vărsat, și sângele lor a curs în luptă.

Zoltan zugrăvia cu cuvinte energice acest timp care i se părea revenit ; el resimția de odată frică, ură, mânie și desperare. El se vedea fugind pe căi ascunse cu copilul său în brațe și cu soția desperată în urma sa ; el se vedea scăpând la ai săi și apoi își înfățișa lupta, vărsarea de sânge, risipa de suflete și de averi. Moții și mocanii pretutindenea, aspri și nemiloși.....

D'apoi în vremea lui Horia și Cloșca ? !...

Prietenii, încă de pe când erau băeți nevârstnici, au auzit povestea din gura dădacei, povestea turbării, a lipsei de îndurare și a grozăviilor..... Vine moțul ! le era spaima în întuneric și „te dau moțului“ era cuvântul, care îi îndemna la supunere. Și acești *moți* se mișcau pretutindenea ca un roiu, care își căuta matca : pe coastele munților, pe văi, prin înfundături, cale de-o zi în toate părțile numai moți și chiar în oraș partea cea mai mare moți.

— Da, iubitul meu prieten, grăi Arpad, suntem aruncați aici între dânșii. Și astăzi ne-am putut încredința, că ei nu ne urăsc mai puțin ca în trecut.

— Așa este. Eu nu știu ce o să fie, zic — nu știu ; dar o să fie ceva. Ți-o spun eu. Și-ți spun că o să fie mai grozav ca oricând altădată. Mă înțelegi ? grozav are să fie.

Zoltan grăi aceste cuvinte cu siguranța, cu care vorbește un om, care și-a dat în destul seama de cele ce spune.

În vremea aceasta prietenii sosiră la casa unuia dintr'ânșii, la casa lui Zoltan. Femeile se sărutară, își poftiră visuri plăcute și se despărțiră. — Amicii rămaseră vorbind în uliță.

Trecătorii, unul după altul, se opriră, prinseră vorbă și se amestecară și ei în convorbire. Peste puțin un număr de vre-o zece doi-spre-zece inși se aflau adunați la poartă. Toți

știau despre ce e vorba: toți îl înțelegeau pe Zoltan și fiecare își reamintea câte o suvenire din trecut. Ei se convinseau unii pe alții și se lăsau a fi convinși. Dar se apropia miezul nopții! era vremea de a se despărți.

Când Zoltan strânse mâna prietenilor săi și intră în curte, el era obosit sufletește. Mișcările sufletești și cugetările ce îl frământaseră par'că-i consumaseră toată puterea; nu mai gândia și nu mai simțea nimic; el era ca sărbezit.

Fără să-și dea bine seama despre ceea ce face, numai fiindcă astfel era deprins, el întoarse cheia în porțiță, scutură odată zăvorul ca să vadă, dacă este încuiat, apoi apucă spre scări.

La capătul scărilor se opri și aruncă „privirea de stăpân” în prejur: era liniște în toate părțile. În momentul, când era să intre, auzi un sgomot, ca și când ar scutura cineva o ușe din țâțâni.

Zoltan tresări și cu o săritură se văzu peste scări.

Sgomotul sună și mai tare.

„Fire-ar al dracului de porc!” grăi el liniștindu-se. „Era să mă speriù”.

VI.

După — ce intră în casă, Zoltan rămase puțin nehotărât în mijlocul odăii. Era în deplin întunec și în deplină liniște; numai răsuflarea ușoară a celor ce dormiau se auzia. În tunerecul, liniștea și răsuflul trăgănat făceau asupra lui o impresie instrăinătoare. Parcă se indoia, dacă într'adevăr se află acasă și dacă cei ce răsuflă cu atâta nepăsare sunt iubiții săi. Dacă un șoarece ar fi sgâriat peretele ori podelele, el ar fi tresărit; dacă un motan ar fi făcut o săritură, el ar fi fugit afară. Dar nimic nu se mișca, nimic decât dânsul. Incet, pe vârful degetelor, el se apropie de patul lulcei și-și pipăi pe iubita lui soție. Ea oftă, dar nu se trezi. Zoltan își pipăi fiica și apoi trecu la mândria vieței sale, la fiul său, Pișta. Aceste pipăituri îl înălțară din lumea de idei, în care petrecuse dar, numai spre a-l lăsa să cadă și mai adânc întrânsa.

El trecu în iatacul de alături, se așeză pe patul așternut și începu să se desbrace încet, ferindu-se de a face sgomot.

Ori cât de neplăcute îi păreau liniștea și întunerecul, ele se înfățișau ca garanții de siguranță pentru sine și pentru ai săi.

El se culcă și se acoperi. Sus pe tavan păreau mișcându-se cete întregi de năluci fără chip determinat. El închise ochii.

Tavanul părea a se deschide și în fundu-i se arătau scene, o palidă lumină de foc bengal și o mulțime cuprinsă în mișcare sgomotoasă.

În vremea aceasta ulițele se deșertaseră. În turnul bisericii ciocanul bate în dunga clopotului. Zoltan tresare, deschide ochii și numără mecanicește una, două, trei până la două-spre-zece. — Sunetul se pierde, și noaptea rămâne iarăși ascunsă și tăcută.

Pe ulița cea mare trei oameni înveliți în mantale negre străbat cu pași mari înainte.

Luna iese din dosul unui nour sdrențuros și aruncă raze gânditoare asupra lor.

— Aici! grăește unul dintrânșii, oprindu-se în fața casei lui Zoltan.

— Ești singur?

Da, este cel mai înfocat ungur.

— Prea bine! zise celalt, apoi se oprește, face trei pași înainte, ridică mâna dreaptă și tocmai între ferestre trage cu o cretă roșie trei cruci mari pe părete.

Crucile roșii rămân pe perete, iară tainicii călători ai nopții pleacă înainte.

Zoltan ațipise. De odată aude pași și tresare, aude zgomotul și se ridică în pat. Ascultă..... Nu mai aude nimic. Poate nu era de cât o închipuire. Și totuși..... a auzit. Se uită împrejur. — Pe păretele din fund se vede de sus până jos o dungă de raze. — Zoltan tresare, tremură și rămâne încremenit.

Sunt razele luni străbătute prin crăpătura perdelei. Zoltan își dă seama despre aceasta, însă dunga de raze cu toate acestea nu încetează de a-l supăra. Parcă pe unde se vede dunga păretele ar începe a crăpa în două și în fundul crăpăturii ar lumina un foc bengal..... Ar dori să se ridice, să încheie perdelele, dar se teme că va face zgomot. El se întoarce — și vede dunga de lumină la spatele său..... o

vede..... și o înfățișează — și se întoarce iarăși repede spre ea, pentru a nu fi surprins.

În acel moment un nou zgomot îi atinge auzul. Zoltan ascultă. Sgomotul se apropie. El se ridică în pat. Atunci aude pași și glasuri. Sare din pat și se face numai ureche. Ulița răsună. Zoltan s'apropie de fereastră, împinge perdelele în lături și se uită afară. Pe dinaintea casei lui trecea o grupă, de vre-o zece oameni, între care și vre-o trei preoți. ce caută ei pe timpul acesta ?

Zoltan își aduce aminte că, trecând pe lângă școala românească, a văzut mai mulți preoți și săteni grămădiți în curtea școlii.

O idee îi trece prin minte; dar el nu ține socoteala de ce. Ideia însă rămâne îndărătnică. Dacă nu acum, dar odată — chiar în curând — e cu putință.....

— Ce am face noi? Ce s'ar alege de noi? își zise el în gându-i — dacă acești oameni ar năvăli într'o noapte asupra noastră? Ar fi o nebunie să mă expun cu familia mea, aruncându-mă aici între dânșii.

Sgomotul se liniștește, dar impresia lui rămâne vie în sufletul lui Zoltan. El se culcă din nou, dar nu mai poate așipi.

Mâne, numai-decât mâne trebuie să se înțeleagă cu prietenii și compatrioții săi. Ori să se aducă o garnizoană destul de mare în oraș, ori de unde nu ei nu mai pot să expună primejdiei viața familiilor lor. — Zoltan își dă seama în gândul său despre modul și numărul înmulțirii garnizoanei pentru asigurarea liniștei publice, el vede lupta între Români și honvezi. Imaginile iau chip viețuitor în gândul său și din ce în ce el s'alină, privind la viitor cu mai multă siguranță.

Intr'un târziu i se păru că iarăși aude un sgomot depărtat. Ca și când mii și mii de oameni ar năvăli din toate părțile spre oraș, în cât de mulți ce erau, parcă nici nu se mișcau din loc, ci numai pământul se clătina sub picioarele lor..... Și această mulțime părea că se află pe o scenă mare; fețele par luminate de un foc bengal. — S'aprinde culisa..... Arde o casă. Zoltan apucă pe iubitul său Pișta în brațe și fuge afară din oraș. El vede casa sa arzând. Privește îndărăt; orașul întreg arde; oamenii se gonesc unii pe alții. — Atunci o ceată de Români înfuriați i se ivește în cale. Zoltan fuge,

străbate printre dâșii și scapă; dar fiica sa Borgia, nu știe cum a căzut în mâinile lor. — Soția sa strigă desperată și îl chiamă la sine. El o vede pe culmea unui deal, aleargă spre ea; este aproape să-i întindă mâna.... în acel moment însă, el se vede înconjurat de oameni înarmați; din pământ începe să iasă un fum pucios, lungi slâlpi de flacări se ridică din toate părțile spre cer, pământul trosnește și se cutremură sub picioarele lui. Ar vrea să strige, dar graiul parcă i-a pierit; ar vrea să fugă, dar nu se poate mișca din loc. Pișta nu mai e lângă dâșul. Il vede înhățat de câțiva oameni. — Patu se sgâție..... Zoltan dă un țipăt înăbușit și — se trezește.

Deschizând ochii, se uită buimăcit împrejur, dar nu e în stare să-și dea seama, unde se află. Lumina zorilor străbate în casă. Zoltan se șterge de sudori, se pipăie și iar se șterge. Lucrurile dimprejur, atât de cunoscute, îl încredințează că se află acasă la dâșul. Dar nu-și poate da seama de ziua de eri... Da... a fost teatru — da... eri seară la poartă — da... Români, care treceau în taina nopții pe sub ferestrele lui...

— A fost un vis grozav! — zice el ștergându-și fruntea de sudori. — Dar ce însemnează acest vis?! — Este el o pre-simțire? — „memento“?

Zoltan își urmă cugetările, cu cari a fost adormit. Cu toate că se revărsaseră zorile, el nu mai putea să adoarmă. Se svârcolia în pat fără a dori și chiar fără a cuteza să adoarmă.

De jos din strade se auzia, un zurut de trăsură — Peste puțină vreme trecură una după alta trei trăsuri pe sub fereastra lui. El se ridică în pat și ascultă oamenii vorbind, dar nu putea înțelege ce vorbeau... Din ce în ce sgomotul se depărtă, până când nu se mai auzia nimic. Atunci îl cuprinse același simțământ, care îl cuprinsese astă noapte când se întorsese cu spatele spre dunga de raze; nu mai putea să stea în casă; trebuia să iasă la larg. Se și hotărâ să deștepte îndată pe vre-unul din amicii săi. Dar pentru ce? Singur nu-și putea da seamă; simția însă cea mai vie trebuință de a nu mai fi singur și dea-și împărtăși cugetările spre a găsi un reazim moral.

Încet precum se desbrăcase, el se îmbracă și încet, precum intrase, el eși.

Afară în curte se pregătia de ziuă. Cocoșii cântau, găinile se scuturau de pene; găștile stăteau de vorbă; vrăbiile începuseră a cârți, porcii sughițau printre dinți. Din fundul foisorului să ridică un motan și veni torcând și frecându-se de părete spre stăpânul său. Toate aceste înrăuriri într'un mod bine-făcător asupra lui Zoltan: era o lume deschisă și pacinică.

El coborâ treptele și aruncă și astă dată o „privire de stăpân“ împrejur. — Toate erau după cum trebuiau să fie.

VII.

Cât-va timp Zoltan se învârti somnoros pe la capul scării. Deodată însă aude un nou uruit de trăsură și niște glasuri sgomotoase. Atunci pleacă spre poartă, deschide și iese, oprindu-se înaintea ei.

Din vale se urcau cinci trăsuri pline de oameni. În cea dintâi și în cea d-a treia ședea câte doi popi.

Zoltan privi la ei numai cu coada ochiului, arătându-se a nu-i băga de seamă; după-ce însă trecură, el privi îndelungat în urma lor, cercând a-și da seamă de scopul ce vor fi având acești oameni, tocmai astăzi, Duminecă, în oraș. Starea sufletească, în care petrecuse ca de opt ceasuri, și agitațiunea, în care trăise de opt zile, îl puneau în neputință să nu-i aducă pe acești oameni în legătură cu ideile ce-l frământau. El nu se mai îndoia, că Românii au întâlniri tainuite și că lucrează în societăți secrete. Acesta era un lucrnic firesc, cel mai firesc între toate câte se potriviau cu soiul de idei ce-l coprinsese.

Preocupat de asemenea gânduri, el face câți-va pași înainte și începe să se plimbe pe dinaintea casei, așteptând cu nerăbdare să vadă pe vre-unul din prietenii săi eșind pe stradă.

În acel moment vede pe păretele alb al casei sale, chiar între ferestre, trei cruci roșii, — iacă așa:

† † †

Zoltan rămâne uimit la această vedere. Nu își aduce aminte să fi văzut eri aceste cruci... El nu se mai îndoiește, că aceste au fost făcute astă noapte... Dar ce însemnează ele?.. Ce sunt aceste?!. Cine a făcut aceste cruci și pentru ce le-a

făcut? La aceste întrebări ce-și face îl cuprinde o îngrijire, o neliniște, pe care o simte omul în fața unui lucru, de care nu-și poate da seamă. El își caută explicarea în capul său și îngrijirea se încordează până la spăimântare.

Apucat de o gândire nehotărâtă, Zoltan pleacă spre vale. Pe casa vecinului său *Bány Béla* o cruce roșie...

Merge mai departe.

Pe casa amicului său *László Antal* două cruci roșii...

Mai merge câți-va pași și se oprește încremenit înaintea unei case mici, dar curate... Da! el nu se înșeală. Aici locuiește *Munteanu*: pe casa acestuia nici o cruce...

În capul său s'aprinde o lumină înfricoșătoare; începe să înțeleagă ce vor grămezile ce văzuse eri și șentru ce Românii nu veniseră la teatru; — încep să înțeleagă sgomotul de astă noapte, carele încărcate de oameni... să înțeleagă, în fine, ce însemnează *crucile roșii*.

Ca gonit de un vrășmaș neîmpăcat el străbate ulița în jos și în sus... Pretutindenea casele locuite de maghiari sunt însămnate cu cruci roșii.

De odată se oprește înaintea unei case mari. — Este a lui Păvăleanu. Un român, — dar și el are trei cruci roșii. — A!... el a fost aseară la teatru. — Este un trădător în ochii Românilor...

Nu trecură mai mult de zece minute, și *Féleky Zoltan* își îndreptă pașii spre locuința amicului său Bátor Férencz, pe care îl știa mai hotărât și mai îndărătnic între toți amicii și compatrioți săi.

VIII

Domnul Bátor era din fire om cumpătat și mai puțin dispus la visătorie de cât amicul său Zoltan. De și luase parte la convorbirea de aseară și împărtășise și el îngrijirile și supărarea prietenilor săi, i-se părea totuși că amicul său este prea exagerat și îndată la început el îi surăse în-doielnic.

— Iubitul meu prieten, zise el cu glas așezat, asemenea lucruri nu se întâmplă fără veste și fără pregătiri.

— Aceasta este ceea ce mă îngrijește, răspunse Zoltan, perzându-și răbdarea. Ei sunt pregătiți și acum vor să ne

surprindă. — Prietene, — cerul a voit, ca eu să vă previu: urmați-mă, zic eu! Vino singur și vezi crucile.

— Știi că mă supără stăruința ta? replică Bător cam aprins. Dacă ei ar voi să ne surprindă, nu ne-ar face cruci.

— Dar voesc a năvăli asupra noastră într'unul și același moment; pentru aceasta ne-au însemnat casele. — Mă înțelegeți acum?...

Bător înțelegea combinațiunea; cu toate acestea ea nu putea de loc să intre în șirul său de idei: și aceasta îl despera pe Zoltan. El începu dar a-i povesti cu deamănuntul toate cele petrecute. Ii vorbi de grămezile de eri, de sgomotul de astă noapte, de carele încărcate, de visul său rămas atât de clar în aducerea aminte a sa, și în sfârșit îi zise:

— Te rog, prietene, de dragul lui Dumnezeu! spune-mi, pentru ce numai casele noastre sunt însemnate cu cruci? Te rog...

În șirul convorbirii, Bător devenia din ce în ce mai serios. Oricât de curios i se părea lucrul, împrejurările coincideau mult mai mult de cât să poată fi luat în glumă.

— Ș'apoi ce crezi tu? zise el serios. — Ce vor Românii?

— Ce vor? — Ce cred! — Nimic nu cred. Eu știu, eu sunt convins, eu nu mă mai îndoiesc. Românii vor o vespere siciliană. Te asigur: astăzi seara, când vom fi cu toții în teatru, Românii vor năvăli asupra noastră și în aceeași vreme și asupra caselor noastre.

Bător stete o clipă nehotărât.

— Cu toate acestea eu cred că crucile sunt făcute de primărie, observă el gânditor. — În tot cazul, trebuie să ne lămurim, dar fără să facem zgomot.

— Asta o voi și eu! — răspuse Zoltan mulțumit. — Ziua de astăzi este a noastră. Acum că știm totul, nu mai putem să fim surprinși.

— Negreșit, trebuie pe dată să mergem la primărie. Eu sunt convins..... Și, — cu toate aceste nu înțeleg de ce numai pe casele noastre.... ș'apoi Păveleanu....., E lucru curios, foarte curios...

Bător deveni din ce în ce mai gânditor. Cuvântul „curios“

se repetă de mai multe-ori pe buzele lui în vreme ce se pregăti să iasă.

Pe când eşiră în uliță, iar se urcau două care încărcate la deal.

Zoltan nu zise nimic; se uită însă aspru la prietenul său.

— Negreșit, zise acesta, trebuie să aflăm pe dată totul: ce caută acești oameni aci și cine a făcut crucile?

— Pretexte vor găsi ei, iubitul meu amic.

— Ai dreptate, răspunse Bátor. Este mai bine să păstrăm tăcerea.

Mergând spre primărie, prietenii se încredințară încă odată cu ochil lor despre crucile roșii. Cu atât mai mult simțiau îndemnul de a se grăbi.

Dar unde, atât de dimineață? Pe cine vor găsi acum la Primărie? — Nu erau decât servitorii și gardiștii. Cu aceștia nu puteau vorbi.

— Ei o luară de-adreptul spre casa d-lui primar Király Gyözö.

D. Király îi primi în halat și îi pofti la cafea.

Cafelele însă au rămas pe masă și s'au răcit.

Din ce în ce mai mult frunțile se încrețiau și lucrul luă o față serioasă. D. primar nu știa nimic despre crucile roșii, și nimenia, fără știrea lui, nu avea dreptul să facă cruci roșii pe case.

La moment trimise după secretarul său, poruncind numai de cât să vină.

Secretarul veni.

El nu știa nimic despre crucile roșii.

— Șapte zeci și șapte de care de bolovani! — strigă primarul mânios. — Cine cutează și cine poate să mângeară păreții orașului fără știrea mea? — Ei bine, o să aflu eu, — ș'atunci.....

Secretarul fu trimis la d-l Căpitan al poliției Vitéz Adam.

D-l Căpitan veni.

El nu știa nimic despre crucile roșii.

În această strâmtorare secretarul crezu că a dat de urma făcătorului de cruci.

— Poate d-l Colonel o fi voind să încuartireze, zise el cu sfială.

— Fără știrea primăriei? Cum? Ș'apoi pentru ce numai la casa unora?

Domnul primar era să continue; dar în acel moment Zoltan se sculă necăjit d'atâta trăgănare.

— Domnule primar, zise el hotărât, eu am auzit cu urechile mele pe acei oameni trecând pe sub fereastra mea, — i-am văzut cu ochii mei. Eu nu mă mai pot îndoii că ei au făcut crucile!

Bător dete din cap: nici el nu se mai îndoia.

Căpitanul era de părerea, că lucrul cel mai simplu ar fi a li se cere o aspră socoteală despre faptele lor. El era furios, căci își vedea serviciul compromis și nu avea dorință mai fierbinte decât să poată pune mâna pe toți cei bănuți și să-i aresteze.

Cei l'alți erau însă de părerea, că afacerea are un caracter cu desăvârșire local și că astfel face parte din cercul de activitate al primăriei.

Primarul, colonelul și președintele tribunalului, care venira în urmă, și ei, căzură deci de acord, că toată sarcina cădea asupra primarului; cu toate acestea el era mândru oareși cum de situațiune. El simția, că acum are și dânsul un rol. Cu atât mai mândru era colonelul.

— Domnilor, zise el după o pauză, — în oraș sunt două batalioane de linie, care fac în total 750 de soldați, un escadron de husari și cadrul batalionului de linie. — Vă garantez că pacea este asigurată.

— Trebuie însă numai de cât să depeșăm guvernului — adăugă primarul serios.

Toți recunoscură că acesta este celdintâi pas de făcut.

— D'ocamdată, replică colonelul, eu voi da ordin, ca toată garnizoana să stea la dispoziția d-lui primar. — Eu garantez discrețiunea. Nimeni nu va ști de ce și pentru ce. Numai ofițerii vor fi inițiați puțin spre orientare. Prin oraș nu vor circula de cât două carauale, după cum se face obișnuit în toate duminicile.

Colonelul privi la cei din prejurul său, să vadă din fețele lor, dacă sunt mulțumiți.

Președintele era pregătit să plece. Avea să meargă la Sibiu pentru câte-va zile.

— După toate acestea, zise el turburat, eu nu mai am, cred, nimic de făcut în această afacere. Eram de mult hotărât să....

— E peste putință, d-le Președinte, — îl întrerupsese primarul, — dacă până la 3 ore trebile nu s'ar lămuri, eu am să arestez pe toți streinii aflători în oraș. — Ș'apoi mai nainte de toate, depeșa trebuie s'o semnăm câte-și patru.

Primarul luă hârtia și scrise în grabă următoarea depeșă.

„ Având destule motive de a bănuî, că din cauze necunoscute liniștea publică va fi turburată de populațiunea română din acest ținut, vă rugăm, cu supunere, să bine voiți a dispune să ne vină îndată un ajutor suficient pentru suprimarea revoluțiunii eventuale. Administrația locală a luat toate măsurile spre a împedeca isbucnirea în seara de astăzi“.

IX.

Expediind depeșa, primarul luă imediat cele mai necesare dispozițiuni spre a se informa despre mișcările Românilor.

Mai nainte de toate se informă de localul, unde au să se adune Românii, luă cunoștință de scopul adunării și de numărul celor adunați, ordonând să i se facă o listă de numele celor mai notabili dintre dâșșii. După toate aceste luă dispozițiuni să se țină în vedere și să se observe toate mișcările lor.

Patru oameni de încredere se porniră pe dată călări să străbată împrejurimile orașului până la satele megieșe și să raporteze despre tot ce vor fi întâlnit, despre tot ce vor fi văzut.

Căpitanul primi ordinul să aresteze, dar fără sgomot, pe toți cei ce vor fi purtând arme în localuri publice.

Insu-și primarul încălecă și făcu o revistă dealungul stradelor mai însemnate ale orașului.

Nimic neobișnuit; cu toate acestea nu ținea minte să mai fi văzut o mișcare atât de sgomotoasă în oraș. Nu întâlnia un om în cale-i fără să-l preocupe. Mai ales pe ulița mare, în apropierea bisericii și a școalei românești, se simția turburat.

Din cele ce aflase din lista proprietarilor, și mai ales de cele cuprinse în raportul căpitanului bănuelile d-lui Féleki i se înfățișau atât de firești, încât nu se mai putea îndoi. Tocmai pentru aceea însă înfățișarea destul de obișnuită a

oraşului şi aerul atât de nevinovat, cu care-l salutau Românii, adăogau la îngrijirile sale. — Negreşit, gândea el, — dintre Români nu sunt iniţiaţi în complot decât frunţaşii, de la care atârnă voinţa celorlalţi. În curtea şcolii nu văzuse de cât vre-o trei-zeci de oameni, între care câţi-va preoţi şi dascăli.

Toţi aceştia erau din satele de prin prejur, şi fiecare din ei dispunea de o parte a satului; cu toate acestea nici un indiciu. Planul este urzit cu atâta dibăcie, — credea el, — în cât era cu neputinţă a străbate printr'ânsul. Aceasta îl despera. Cu toate aceste trebuie să afle ceva urme şi dovezi. În această stare sufletească se întoarse la primărie, unde îl aşteptau mai multe raporturi şi un ofiţer de ordonanţă.

X

Între nouă şi zece oare înainte de amiază toţi proprietarii caselor însemnate cu cruci roşii primiră următoarea adresă secretă:

„Salutare patriotică!“

„Astăzi dimineaţa s'a constatat, că pe casa d-voastre o mână necunoscută a făcut cruci cu cretă roşie. Atât aceste cruci roşii, cât şi alte împrejurări ajunse la cunoştinţa acestui oficiu justifică bănuiala, că populaţia română din oraş şi din prejur, agitată şi amăgită de oameni ambiţioşi şi rău voi-tori, are de gând să turbure astă-seară liniştea publică.

„Administraţia locală a luat toate măsurile convenite pentru asigurarea liniştei, făcând arătarea convenită înaltului guvern regesc al trebilor dinăuntru şi cerându-i ajutorul armatei.

„Vă comunic aceste spre a vă scuti de ori-ce grijă şi a vă cere concursul patriotic în ceea ce priveşte susţinerea ordinii!“

„Primăria a găsit de cuviinţă a lua următoarele măsuri şi a vă invita să le respectaţi şi să faceţi ca ele să fie respectate de toţi casnicii d-voastre.

„1) Să păstraţi cea mai adâncă tăcere despre toate cele privitoare la presenta adresă, fiind încredinţaţi de priveghe-rea administraţiunii asupra tuturor mişcărilor din oraş şi din prejurul oraşului;

„2) Să vă păziţi de orice atitudine bătătoare la ochi şi să staţi cu toţi casnicii d-voastre acasă; dealtmintrelea pu-

teți să eșiți la plimbare ca în alte Dumineci, căci în cursul zilei securitatea nu va fi câtuși de puțin periclitată;

„3) Să considerați de datoria d-voastre cetățenească a nu eși și a nu permite casnicilor d-voastre să iasă din oraș, spre a nu da prin aceasta motive de bănuială, cu atât mai mult, cu cât administrațiunea nu garantează securitatea de cât în lăuntrul barierelor orașului;

„4) Astă seară veți lipsi de la reprezentația teatrală atât d-voastră, cât și casnicii d-voastre, fără să lipsiți însă a vă face pregătirile și fără să spuneți cuiva că nu veți merge.

Pe deplin încredințați de cumpătul patriotic al d-voastre, subsemnatul oficiu nu se îndoiește câtuși de puțin că va avea acest concurs al d-voastre.“

Îndată după trimiterea acestei adrese d. primar primi următoarea telegramă din Pesta :

„S'a dat ordin d-lui comandant din Sibiu, generalul Baron de Lauffenteich, să se pună în înțelegere cu d-voastră, consignând, de-o-camdată, un regiment de infantetie și o baterie de artilerie. Vă cer imediat un raport detaliat despre situațiune.“

Primind depeșă, primarul trimise îndată pe ofițerul de ordonanță la d. Colonel comandant și pe secretar la d. Președinte, spre a-i invita la consiliu.

Până la sosirea lor primarul se așează la masă și începu să citească raporturile intrate în absența sa spre a-și aduna elementele raportului ce trebuia să înainteze guvernului.

„Nouă persoane au fost arestate, pentru că s'au găsit arme asupra lor, două în oraș, patru în apropierea orașului, două s'au găsit întrun sat megieș, și una în curtea perceptorului Constantin Bocesan. Toate aceste arestări s'au făcut fără nici un sgomot și aducându-se respectivii la primărie sub diferite pretexte, fără a bănuși că vor fi areștați.“

Primarul era mulțumit.

„În curtea bisericii s'au numărat peste trei sute de oameni, iar în curtea școlii treizecișiopt. Între aceștia erau nouasprezece preoți și douăzeci-și-trei de oameni cu haine negre, — dascăli negreșiți.“

„În ulița „Părăul-de-jos“ a fost o încăerare : cinci oameni din satul „Gropile“ au bătut pe doi gardiști, care intraseră

la dâșșii. Unul din gardiști s'a transportat la spital, iar cei cinci oameni s'au arestat.“

— Nimic! nimic deosebit, zise primarul supărat. Dar să vedem pe celelalte.

Luă o altă hârtie. O coală întreagă scrisă! O desface și citește :

„Domnule primar,

„In urma unui incident regretabil, petrecut astă-zi între opt și nouă ceasuri în ulița „Pârâul-de-jos“ cinci persoane au fost arestate de poliția locală și anume: Petrea Vrănuț, Eftimie Cornuleț, Stefan Repede, afară de aceștia un fiu și o slugă ai acestui din urmă, toți cinci din comuna „Gropile“. Această arestare a produs cea mai tristă impresiune asupra tuturor celor care cunosc pe arestați, nu numai pentru că toți aceștia sunt oameni cu avere și capi de familie, veniți în oraș ca reprezentanți ai consătenilor lor, ci și pentru că ei au fost provocați prin insulte de către agenții poliției, cea ce naște bănuiala, că dinadins s'a căutat pretext pentru arestarea lor. Stând, ca oameni pacinici, lângă trăsurile lor, ei au fost întâmpinați cu vorbe necuviincioase de către gardistul Kecskés Mátyás, care a mers cu insultele până a le atribui intențiuni revoluționare, amenințându-i că vor fi împușcați cu toții ca niște câni de Români ce sunt“.

Primarul, aprins de mânie, se opri un moment.

— Suntem trădați, exclamă el sculându-se desperat. — Apoi citi mai departe :

„Veți înțelege, d-le Primar, că asemenea vorbe necumpanite puteau prea ușor să provoace un răspuns tot atât de primejdios. Cu toate că arestații nu și-au pierdut cum-pătul de cât numai atunci, când gardistul voia să pună mâna pe dâșșii și când, durere, în înfierbântarea momentului, au trecut preste marginile, în care ar mai putea fi desvinovațiți. Vă rugăm însă să bine voiți a-i pune în libertate pe garanția noastră, a celor subsemnați; vă rugăm cu atât mai mult, că din potrivă, s'ar justifica bănuiala, că arestarea lor n'a fost de cât o manoperă pentru împiedicarea reușitei par-

tidului național, ceea ce ar agita spiritele și ar umplea populația de indignațiune“.

Primarul puse hârtia pe masă și se așeză obosit.

În acel moment intră colonelul.

XI

În vremea aceasta orașul își schimbă fața. Indată dimineața, Colonelul întruni pe toți ofițerii garnisoanei în cazarma cea mare.

— Domnilor !... Da ! Domnilor — zise el adresându-se către corpul ofițerilor și oprindu-se un moment pe gânduri, — este de prisos să vă vorbesc mai departe. Astăzi cazarma va sta ca în timp de asediu : veți sta cu toții în cazarmă, fie-care la compania sa ; nu veți comunica cu nimeni în oraș și veți sta gata în fiecare moment să eșiți la semnalul de alarmă. Cred că ne-am înțeles !“

Ofițerii înțelegeau — după regulament. Colonelul le vorbise cu atâta răceală, încât nimeni nu bănuia nimic. Credeau că este vre-o manevră de cazarmă. Dar tocmai pentru aceasta ofițerii erau supărați, căci ziceau ei în gândul lor — pentru asemenea distracțiuni d-l Colonel putea să-și aleagă o altă zi, nu chiar Dumineca. Nimeni însă nu cuteza să zică o vorbă, ci fiecare își înghiția necazul.

Peste puțin timp s'adunară companiile și li se citi ordinul de zi.

În acest ordin însă erau două puncte foarte supărătoare. Ei erau supărați pe superiorii lor și mai ales pe sergenți, căci, după credința lor, aceștia vor fi urzit această măsură. Sergenții erau supărați pe ofițeri și ofițerii, după cum văzurăm, erau supărați pe comandant. Astfel în întreaga populație a cazarmelor era o fierbere tănuită.

După trimiterea însă a ofițerului de ordonanță la primărie tăcerea încetă. Această măsură neobișnuită îi făcea pe oameni să se întrebe, ce o să iasă din toate acestea ? Ce vrea ofițerul de ordonanță ?

Oamenii se uitau cu aer de curiozitate unii la alții, dădeau din cap, dădeau din umeri, și în fine, începură a șopti în taină adunându-se grămezi, grămezi, agitându-se din ce în ce mai tare.

Ce este aceasta ? Ce o să fie ? Pentru ce toate acestea ?..

XII.

Orășenii nu știau nimic de toate cele ce se petreceau în casarmă. Ei erau ocupați cu pregătirile pentru teatru, încât nu le rămânea vreme să se gândească la cele ce se petreceau în prejurul lor. Unii alergau în dreapta, alții în stânga; ulițele erau pline; piața băjbăia ca un stup; prăvăliile erau îndesuite. Nu era numai Duminecă, dar era și o zi de serbare neobișnuită.

După nouă ceasuri dimineța proprietarii de case primesc adresele secrete.

Ca printr'un ordin de comandă ulițele se deșertară. Porțile și prăvăliile se închid una după alta. Pe la zece oare ulițele erau părăsite. Numai pe ici pe colea se mai zărea câte un slujbaș de al primăriei, câte un om, care nu știa nimic de cele ce se petreceau, sau câte unul, care se grăbia în fuga mare a sosi cu o clipă mai curând acasă.

Infățișarea orașului era ca în ziua de Paști, când toată lumea e la biserică.

Adresa secretă a primarului a avut drept efect tocmai ceea ce voia să înlăture: ea a produs o panică în tot orașul.

Bărbații erau serioși, îngrijați, furioși sau esaltați. Femeile plângeau și multe din ele leșinau. Toată lumea își eșise din fire. Nu mai știau ce să facă, cum să scape, unde să fugă, unde să-și ascundă comorile. Se certau, se acuzau unii pe alții, învinovățiau administrațiunea, osândeau guvernul și blestemau pe Români; prea puțini aveau încredere în ocrotirea puterii publice: cu atât mai mic era numărul aceloră, care, citind și recitind odresa secretă, nu puteau de loc s'o înțeleagă și se îndoiau că pericolul ar fi atât de iminent. Cu toate acestea ei aveau dinainte-le adresa primăriei, vedeau crucile roșii și mintea li se opria în loc, cei mai mulți nu făceau nimic; unii, mai șireți, eșiau în uliță, priviau în dreapta și în stânga și când credeau că nu-i vede nimeni, ștergeau crucile roșii de pe pereții lor. În scurtă vreme mare parte din crucile roșii erau rase cu cuțitul ori spoite cu var.

Cei mai fricoși se hotărâră să fugă. — Pe drumul despre Sibiiu, în interval de o oră eșiră nouă trăsură încărcate, — oamenii mai serioși însă alergară îndată la primărie spre a

se încredința înșiși despre situațiune; iar alții se grupau cu amicii lor la locuri anumite spre a se sfătui.

Pe cât de părăsite însă erau ulițile, pe atât de mare era îmbulzeala la biserica cea românească și la școala de băeți.

Nu era suflet de om, care să fi lipsit azi dela biserică.

De câte-va zile se făcuseră pregătiri pentru ziua de astăzi.

Încă de eri după amiazi sosise comisarul consistorial, părintele asesor mitropolitan, dimpreună cu alte persoane mai însemnate din Sibiiu, căci azi avea să fie alegere de protopop.

Mare parte din delegații satelor au venit de eri seara; ceilalți au sosit astăzi dimineața: numai preoți, dascăli, notari, și săteni de frunte.

Erau doi candidați, dintre care unul deja administrator protopopesc. La sfânta liturghie aveau să slujească împreună, să-i vadă poporenii și să-i cunoască pe amândoi. Afară de aceasta la „chemarea Duhului sfânt“ avea să pontifice părintele asesor mitropolitan, va să zică trei protopopi, asistați de nouă preoți, adecă în total două-spre-zece duhovnici. În fine școlarii aveau să țină corul și cei mai vestiți cântăreți dinprejur să țină strana. Avea să fie o zi, cum n'a mai fost, cum nu s'a mai pomenit în acest oraș.

Deja de dimineață era plină nu numai biserica, ci și curtea bisericii.

Oamenii stăteau de vorbă și, ca tot deauna la asemenea ocaziuni, se împărțiau în două cete. Unii erau pentru un protopop, alții pentru altul. Cei mai mulți însă stăteau nehotărâți, așteptând să-i vadă pe amândoi la altar.

Dar partea cea mai luminată și mai ales delegații și-au luat poziție față de candidați. Eri seara se ținuse la școala o întrunire, în care însă oamenii nu s'au putut înțelege. Toți admiteau, că părintele administrator cântă și vorbește mai frumos, dar se bănuia, că el ar fi având relații cu Maghiarii. Așa fiind, partida națională îl considera drept renegat și lupta din răzputeri, pe față, contra lui.

Cu cât se apropia alegerea, cu atât creștea și agitația. În cursul sfinteii liturghii oamenii și intrau, și eșiau din biserică; vorbeau încet; p'afară se și certau; fiecare să silea să întărească pozițiunea candidatului său. De când au intrat însă în sfânta liturghie, partida părintelui administrator părea că

crește. Glasul părintelui străbătea ca un fior prin mulțime ; pe lângă aceste era om înalt și frumos, pe când concurentul lui părea un popă de la sate, pe lângă dânsul..... Partida națională se agita cu atât mai mult în fața criticei pozițiuni a candidatului ei.

De odată, unul câte unul, oamenii încep să iasă din biserică.... Șoapte, zgomot.... vorbe aprinse.... Intr'o clipă se răspândește vestea, că poliția ar fi arestat pe trei din delegații partidului național.

Câți-va inși aleargă la primărie și se întorc turburați înapoi. Agitația crește ca un roi și în scurtă vreme nimeni nu se mai îndoiește că părintele administrator s'a pus în înțelegere cu Maghiarii. Atunci partida lui se reduce abia la vre-o zece oameni, care îl cunoșteau mai de aproape. Aceștia, simțind pe dată greutatea situațiunii, se hotărăsc și adresează acea petițiune primarului, prin care cereau liberarea arestaților, pe garanția lor.

Purtătorii petiției se întorc fără rezultat, căci primarul nu era la primărie. Dânsii însă asigurau, că arestații vor fi liberați pe dată.

Acum însă nici liberarea arestaților nu mai putea domoli spiritele. În altar preoții scurtau textul liturghiei ; în strană dascălii schimbau tipicul ; toate mergeau numai deavalma.

Mai înainte de zece ceasuri liturghia se sfârși și lumea eși toată în curtea bisericii. Bărbați, femei, copii, cu totul ca trei mii de suflete, se mișcau în amestec agitat prin curtea cea mare ; bărbații discutau înfierbântați, femeile stăteau timide, iar copii săltau și țipau dezmiertați de acest zgomot. Unii voiau una, și alții voiau alta ; unii propuneau, alții nu primeau ; era o fierbere grozavă, în care nu puteau ajunge la nici o hotărâre. Unii ziceau că ar fi bine să meargă cu toții la primărie și să nu se miște din loc până nu vor isbuti să libereze pe arestați ; dar acum nu mai era vorbă de arestați ; vorba era de insulta ce li s'a făcut. Au fost numiți *revoluționari*, au fost numiți „câni de Români“. Toți doreau o răzbunare.

În această învălmășală, un om de statură mai înaltă se ivește pe treapta cea mai înaltă de la intrarea bisericii : este avocatul Romulus Tiberian.

— Fraților! — strigă el cu un glas răsunător.

Intr'un moment oamenii făcură roată împrejurul lui și zgomotul amuți.

Toți ascultau, căci în această încurcătură toți simțiau trebuința să audă o părere lămurită.

„Fraților, cuvântă din nou oratorul. Nu e nimeni între noi, care să nu se fi întristat, văzând, că în această zi ce pentru noi constituie una din cele mai frumoase sărbători, nici unul măcar din concetățenii maghiari n'a găsit de cuviință a se face părtaș la bucuria noastră. Știu de mult, că Ungurii ne urăsc și pizmuesc înăntarea noastră. Ne revoltă când ura lor merge până a ne insulta numindu-ne *revoluționari*, și „câni de Români“ întărâtând astfel pe câți-va frați de ai noștri și în urmă arestându-i. Toate aceste nu puteau și nu pot avea alt scop de cât să agiteze și să turbure armonia între noi și să ne provoace la fapte nechibzuite. Ei caută pretext să împiedece alegerea de astăzi și să ne compromită în fața lumii. Orbiți de pasiune, Ungurii nu prevăd urmările ce pot avea atari măsuri nechibzuite, nu vor să se gândească la răsbunarea, ce poate cădea asupra lor, întărâtând pe pacinicii Români. De aceea să ne arătăm mai tari ca dânșii, să nu ne lăsăm să ne amăgească și să păstrăm cumpătul, căci numai astfel putea-vom păstra demnitatea noastră. Dar trebuie totdeodată, nu ne este permis, să trecem cu vederea insulta ce am suferit în ziua de astăzi: să cerem satisfacție: dar să o cerem acolo, unde ne este sigură speranța să fim ascultați. Fraților, fiți liniștiți, și să urmăm a încheia în liniște ziua de astăzi... Înălțatul împărat a fost totdeauna ocrotitorul nostru: îi vom așterne și de astă dată plângerea noastră, prin o deputațiune!..“

Tiberiau voia să-și urmeze discursul, dar mulțimea începu să strige și să se miște esaltată. Oamenii își aruncau pălăriile în aer, cădeau în genunchi și își făceau cruce, binecuvântând pe împăratul.

Cu toate aceste, spiritele continuau a se agita și setea de răsbunare se aprindea din ce în ce mai mult.

XIII.

Pe când Românii parte stăteau turburați în curtea bisericii, parte discutau serioși în localul școlii, orașul tremura, casărmile fierbeau în ascuns, primarul buiguia tot în ascuns indecis în comisia permanentă, iară el, nenorocitul urzitor al acestei situațiuni, Féleki Zoltán, umbla, ca eșit din fire pe strade.

După eșirea sa de la primar, el deveni gânditor. Comunicând unui cerc mai larg ideile și temerile sale, ele peruseră o parte din farmecul lor. Traversând ulițele, el vedea trecând oamenii ca de comun, pe lângă dânsul, și ori câtă osteneală își dădea, nu mai putea citi în fețele lor prevestirea unei zile de grozăvii. Toate păreau ca alte dăți.

Sosind acasă, Zolan întreprinse o plimbare pe podeala casei, gânditor, neliniștit, frământându-se în lupta cu cugețările sale. Parcă nu putea înțelege, de unde și până unde un pericol atât de iminent! Minteă îi sta pe loc, și el nu se putea nici într'un fel decide. Se lăsă dar în voia întâmplării.

El primi adresa secretă a primarului, și cetind-o, tremura ca o frunză de plop. I-se părea prea serioasă această adresă, prea plină de prevestiri și oareși-cum prea afară de orice asemănare. Își înfățișa efectul ce trebuie să producă în oraș, spaima, încurcătura, nenorocirile și toate urmările ei....

— Dar nu e cu putință! strigă de odată, cuprins de agitare. Este o încurcatură. — Și zicând aceste, își luă pălăria și eși, ca turbat, pe stradă, fără să știe însă unde o să meargă. Vedea clar, că nu poate să fie și totu-și nu înțelegea pentru ce n'ar putea fi; simția însă, oareși-cum, că nu poate să fie....

— Nu! își zise el din nou, — nu se poate, — și se hotărâ să meargă la primărie, să împărtășească primarului această convingere a sa... Pe drum însă el se hotărâ să meargă mai întâi la prietenul său spre a se înțelege cu dânsul, și pe urmă să meargă împreună la primărie. Se întoarce și își schimbă direcția. Dar când se apropie de casa prietenului, se opri pe loc.

— Ce să caut la el? Ce-mi poate spune el? Cu ce mă poate lumina el?... și cu aceste reflecțiuni se întoarce și se hotără să plece dea dreptul la biserica românească.

— Da, își zise el, — îi voi întreba pe ei înșiși, pe Români, să-mi spună: pentru ce au făcut aceste cruci? ce vor? ce fac? ce gândesc?

Ast-fel o porni spre biserică.

Vr'o zece minute Zoltan străbătu cu pași repezi stradele una după alta. Toate erau deșerte, casele închise, oamenii numai pe ici pe colo, cu aerul îngrijirii pe față; întreaga înfățișare a orașului îl turbura. — În sfârșit zări în depărtare o patrulă: patru soldați și un sergent. Un fior rece trecu prin vinele lui. Ce vor acești oameni? Ce caută?

XIV.

Era însă în oraș un grup de suflete, care nu știau nimic de toată această încurcătură: actorii, dimpreună cu tot ce era în hotel.... Dar.... aci s'au fost îngrămădit altfel de necazuri.

Deja dis de dimineață directorul Kósza Bandi înghițise la necaz, încât i se amărâse ziua chiar din revărsatul ei. Lógo Marczi plecase la Bălgrad ca să pregătească localul, locuințele și publicul. Și el a cerut să cheltuiască pe drum mai mult de cât i se cuvenia.

După aceasta avu ceartă cu purtătorul de afișe. Dar se debarasă și de acesta... Vorba era acum de repetiție. — Dar aceasta nu se putea ține până să se întoarcă băiatul trimis după actori. Erau nouă și jumătate trecute. Băiatul nu mai venia.

În fine baiatul se întoarce. El spune, că un actor e beat, altul s'a bătut astă noapte și i s'a spart capul etc... lucruri, în urma cărora repetiția era cu neputință.

— Să fiți ai dracului cu toții, strigă directorul desperat. Preste puțin însă, el se mângâie, zicându-și: mai este vreme până deseară. În acel moment intră Peti, afișerul, sfiicios cu afișele subțioară.

Amândoi, directorul și afișerul, se uită îndelung unul la alul.

— Ce? cum? răcnește directorul ca turbat, n'ai împărțit afișele?

— Stai, d-le director, stai, răspunde băiatul tremurând. Sunt închise toate casele, la care aveam să duc afișele. În zadar am bătut la uși... Nimeni nu era acasă, — sau că nu voiau să-mi deschidă ușa.

— Ești un dobitoc și jumătate, răcni din nou directorul.

— Ba, ești dobitoc d-ta, răspuse băiatul impertinent. Și apoi ceartă, și apoi înjurături, până — când Peti, băiatul, sfârși prin a-și cere cei 80 de creițari, plata purtării afișelor. Directorul pretindea, ca mai întâi de toate, să împartă afișele. Vorbă din vorbă... una mai blândă, alta mai aspră...

În sfârșit băiatul iarăși plecă să poarte afișele, — iar directorul Kosza Bandi se așeză la o masă și-și ceru — o litră de vin.....

Împărțitorul luă iarăși ulița de-a lungul, cu afișele, și trecând din cotitură în cotitură, de odată zări mulțimea adunată în curtea bisericii românești, și apucă într'acolo.

În aceeași vreme Zoltan venia din direcția opusă și patrula, pe care el o pierduse din vedere, venia pe o ulicioară strămtă de la deal la vale. — Cam în același moment sosiră toți trei din trei părți, înaintea bisericii.

Mulțimea se mai liniștise puțin, după ce ascultă cuvântarea oratorului Tiberian. Dar tot mai erau grupe de oameni ce păreau nemulțumiți și discutau cu foc între dâșii. Cea mai mare parte însă era mai mult de cât mulțumită, era veselă, căci i s'a dat prilej să râdă de Unguri.

— În ciuda lor, chiar în ciuda lor, vom face cum ne-o plăcea! — suna din toate părțile, și între acestea pregăteau sedința.

În apropierea uliții vre-o două-zeci de tineri stăteau grămadă.

Unul propunea să ia o musică, să străbată, căutând, toate ulițele, până târziu noaptea. Altul propunea să cumpere masalale și să facă o demonstrație cu ele noului ales, noaptea târziu, când Maghiarii se vor fi culcat. Ei discutau, dar nu se puteau decide nici într'un fel. Asupra unui punct se înțelegeau cu toții: că trebuie făcut ceva.

Atunci sosi și Peti, afișerul, și se opri înaintea oamenilor cu afișele subțioară.

Unul din tineri se apropie de dânsul și-l întreabă — ce are subțioară ?

— Afișe, răspunde el, dându-i o foaie — afișe pentru teatru.

— Bravo ! zice acesta și întorcându-se spre trupă : Teatru strigă el, teatru maghiar ! Astăzi eera ne ducem cu toții la reatru.

— Bravo ! ne ducem la teatru ! strigară mai mulți.

— Mofturi ! — observă unul din ei, cu aerul mai serios — Credeți că este ceva de acel teatru ?

— Tocmai pentru aceea ! Cu atât mai bine. Vom merge să-i necăjim pe Unguri, să râdem de ei... Bravo ! strigară toți și într'o clipă năvăliră asupra afișerului, apucându-i toate afișele de subțioară.

Afișerul remase turburat, privind la oameni, care făceau haz cetind afișele.

— Domnilor, zise el în fine, sfiicios, — sunt cruci roșii pe casele d-voastre ?

Zoltan, care era și el de față la toste acestea, îngâlbeni, apoi roși și începu să tremure.

— Crucii roșii ! ? strigă el. — Cum crucii roșii ? Crucii făcute pe părete cu cretă roșie ? Ce ști d-ta despre ele ?

Toată lumea se adună împrejurul lui.

— Da, crucii roșii !, — răspunde afișerul. — Logó Marczy, înainte de a fi plecat la Bălgrad ca să pregătească cele de cuviință pentru trupă, mi-a însemnat toate casele, la care am să duc afișe, cu crucii roșii, crucii făcute cu cretă roșie.

Zoltan stete uu moment încremenit. I se oprise respirația, era să cadă de pe picioare.

— Domnilor, strigă el deodată — N'are să fie revoluție ! N'avem să fim ușiși ! Eu sunt un mizerabil ! Să mergem la primărie !

Toți câți îl vedeau și îl auziau, alergau după dânsul crezând că e nebun.

În câte-va minute ulițele despre primărie erau pline. Era o învălmășeală, care avea înfățișarea unui asalt asupra primăriei.

Deodată se aude o împușcătură din curtea primăriei.

În acel moment tobele și trâmbițele dau semnalul de

alarmă în casarmă, și din turnul bisericii ungurești clopotele anunță pericolul suprem.

— E foc! e foc! s'aude din toate părțile, și oamenii fug înspăimântați, fiecare încotro i se pare că poate fi focul. Cei mai mulți își urmau pasul spre primărie.

XV.

Sosind la primărie, Zoltan găsește porțile închise. Tobe, trâmbițele, clopotele, strigătele oamenilor și porțile închise îl desperau.

— Deschideți porțile! strigă disperat. N'are să fie revoluție. Actorii au făcut crucile roșii. Românii n'au să ne ucidă.

În zadar, porțile nu se deschid. Mulțimea, auzind și ea tobe, trâmbițe, clopote, și văzând porțile închise, începu și ea să se aprindă. Auzia vorbindu-se de revoluție, de moarte și de cruci roșii; auzia și nu înțelegea nimic din cece vedea, din cece auzia.

Zoltan sbiară, țipă, — dar în zadar. În momentul acesta apare în celalt capăt al străzii o trupă de soldați pe deplin armați. — Sunt două campanii, cu Maiorul Vutkevich călare în frunte.

Lumea vede și rămâne uimită.

Tot în această clipă se deschide o fereastră, și primarul se ivește, palid ca ceara, în fața mulțimii.

— În numele legii, strigă el cu glas tremurător, vă provoc să vă depărtați, să vă duceți fiecare pe la căminele voastre, ori dacă nu, ordon armatei să dea foc.

Uimirea mulțimii crescuse și mai tare.

— Domnule Primar! — strigă Zoltan răgușit. —

N'are să fie revoluție! Crucile roșii sunt făcute de către actorii!

— Cum sunt făcute de actorii — strigă primarul, încrămențit. Apoi roșește ca un bujor, acuși iarăși îngălbenește ca ceara; stă nemișcat ca o stâncă și nu mai poate spune un cuvânt; vede mulțimea adunată în fața porților închise, vede armata apropiindu-se cu pași mășurați, aude clopotele și trâmbițele — vede — aude, și nu știe, dacă toate acestea sunt realitate, ori este numai vis.

— Să se deschidă porțile! — strigă deodată cu glas înăbușit primarul, retrăgându-se de la fereastră.

Peste un ceas ulițele erau pline ca stupul și orașul avea înfățișarea unei case de nebuni.

De la Primărie eșia o ceată ca de două mii de oameni înaintând de-a lungul stradei mari spre biserică. În frunte pășiau doi stegari cu stindarde naționale tricolor ce fluturau în aer; între ei primarul cu consilierii săi. După ei urmau arestații, orchestra cântând marșul lui „*Rákoczy*“ și mulțimea era entusiasmata. O altă ceată eșia dela biserica românească.

Părintele administrator a fost ales prin aclamațiune. El pășia în fruntea mulțimii, între două steaguri, urmat de o mulțime entusiasmata și de o muzică ce cânta marșul lui „*Mihai Viteazul*“.

În piața cea mare cetele se întâmpinară cu strigăte entusiaste.

Oamenii cântau, râdeau, plângeau, jucau, se îmbrățișau, își cereau iertare, promițând a nu mai trăi izolați unii de alții, încredințându-se că nu mai au de ce să se teamă unii de alții și de ce să se urască, — și astfel petrecură până seara împreună.

Seara se aprinseră masalalele și orașul răsună până la miezul nopții.

.....
Înainte de a se culca, primarul adresă guvernului următoarea depeșă.

„*Grație patriotismului Românilor, în oraș domnește cea mai deplină armonie.*“